

GAP

T.C.

BAŞBAKANLIK

GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ

BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI

GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ

GAP

**AZ GELİŞMİŞ BÖLGELERİN POTANSİYEL
ARAŞTIRMA TOPLANTISI
İSTANBUL SANAYİ ODASI**

T.C.
BAŞBAKANLIK
GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ
BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI

GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ GAP

AZ GELİŞMİŞ BÖLGELERİN POTANSİYEL
ARAŞTIRMA TOPLANTISI
İSTANBUL SANAYİ ODASI

ÖNSÖZ

Güneydoğu Anadolu Projesi'nin, kalkınma süreci içerisinde plan, proje ve yatırım aşamalarından üretim aşamasına geçildiği bir dönemi yaşamaktayız. Bu dönem GAP'ın hayata geçirildiği ve insan yaşantısını doğrudan etkilemeye başladığı, büyük sosyo-ekonomik gelişmelerin işaretlerini veren bir dönüm noktasını oluşturmaktadır.

GAP kapsamındaki enerji projelerinden % 59'u tamamlanmış bulunmakta, % 12'si ise devam etmektedir. Karakaya'dan sonra Atatürk Barajı'nın da devreye girmesiyle, elektrik enerjisi üretimi milli ekonomimize katkı sağlamaya başlamış, hatta elektrik üretiminin sağladığı ekonomik değer, sözkonusu barajlara yapılan yatırımı geri ödeme boyutuna ulaşmış bulunmaktadır.

1995 Nisan ayından itibaren Fırat suyunun Harran Ovasında 30 bin hektarlık bir alanın sulanmasında kullanılmaya başlanması ile de, bitkisel üretim hacminde büyük patlamanın eşğine ulaşılmıştır. GAP'ın tamamlanması ile sulamaya açılacak tüm alanın sadece % 12'sine tekabül eden bu alandaki sulamanın bir yıl içinde yörede yarattığı ekonomik canlanma, GAP'ın ülke ekonomimize sağlayacağı görkemli katkı hakkında bir fikir vermektedir.

Öte yandan tarımsal altyapının yanı sıra, endüstriyel ve kentsel altyapı projeleri de peyderpey bölgede tamamlanmaktadır. Artık Güneydoğu Anadolu'nun kalkınma sürecinde devletin rolünün giderek azalmaya başladığı bir döneme yaklaşmaktayız. Gerek bölgesel gerekse ulusal çerçevede müteşebbislerin (yatırımcıların) bölgede etkin olmaları gereken bir safhaya ulaşılmış bulunmaktadır. Özel yatırımlar, kalkınmanın esas dinamosu olmak durumundadır. Uluslararası sermayenin dahi giderek daha çok ilgi odağı haline gelen GAP bölgesi, Türk müteşebbisi için de maddi ve manevi açılardan her anlamda uygun bir yatırım alanı durumundadır.

Nitekim bu bağlamda İstanbul Sanayi Odası'nın (İSO) Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerine yönelik bölgesel potansiyel araştırma girişimleri, sözkonusu yörelerdeki kalkınma süreci içerisinde çok önemli bir önem ifade etmektedir. İSO'nun 29 Eylül - 1 Ekim 1995 tarihlerinde gerçekleştirdiği Diyarbakır ve Malatya ziyaretlerini takiben Başkanlığımız ile muhtemel yatırım alanlarına dönük bir değerlendirme çalışmasına başlamış olması münasebetiyle hazırlanan bu rapor, GAP'ın ulaştığı noktalar itibarıyla Güneydoğu Anadolu bölgesinin mevcut durumunu ortaya koymakta ve ileriye dönük çalışmalar açısından bir baz oluşturabilecek temel bilgileri kapsamaktadır.

Ocak 1996

Dr. İ. H. Olcay ÜNVER
GAP Bölge Kalkınma İdaresi
Başkanı

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
1. GAP BÖLGESİ.....	1
2. SOSYO-EKONOMİK KALKINMA PROJESİ OLARAK GAP	
2.1. GAP'ta Temel Hedefler ve Stratejiler	2
2.2. GAP'ta Temel Büyüklükler	3
3. ENTEGRE BÖLGESEL KALKINMA VE GAP	4
4. GAP'TA SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE İNSANİ GELİŞME	5
5. GAP'IN SOSYAL BOYUTU	5
5.1. GAP Bölgesi Sosyal Projeleri	6
5.1.1. Toplumsal Değişme Eğilimleri Araştırması	6
5.1.2. Nüfus Hareketleri Araştırması	6
5.1.3. Kadının Statüsü ve Kalkınma Sürecine Entegrasyonu Araştırması	6
5.1.4. Baraj Göl Aynası Altında Kalan Yörelere İstihdam ve Yeniden Yerleştirme Sorunları Araştırması	7
5.1.5. GAP Sulama Sistemlerinin İşletme Bakım ve Yönetimi Projesi Sosyo-Ekonomik Çalışması	7
5.2. GAP Sosyal Eylem Planı	7
5.3. Sulu Tarımın Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Boyutu	8
6. GAP'TA KAMU FİNANSMANI	9
6.1. GAP'ta Parasal Gerçekleşmeler	9
6.2. GAP'ta Fiziki Gerçekleşmeler	13
6.3. GAP'ta Sanayi Altyapısı	13
6.4. Organize Sanayi Bölgeleri (OSB) ve Küçük Sanayi Siteleri (KSS)	14
6.5. GAP Ekonomik Kalkınma Ajansı (EKA)	15
7. GAP BÖLGESİ ÖZEL SEKTÖR YATIRIM TEŞVİKLERİ	16
7.1. Özel Sektör Sanayinin Durumu	16
7.2. GAP Bölgesine Verilen Yatırım Teşvikleri	19
8. GAP'A ULUSLARARASI İLGİ VE KATILIM	21
9. GAP'IN KURUMSAL YAPISI	23
EKLER	
EK - 1 GAP'IN SOSYAL BOYUTU	24
EK - 2 EKONOMİK KALKINMA AJANSI MODEL ETÜDÜ	31
TABLolar	42

T.C.
BAŞBAKANLIK
GAP BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI

GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ (GAP)

1. GAP BÖLGESİ

Kısaca GAP diye tanımlanan Güneydoğu Anadolu Projesi'nin uygulanmakta olduğu Güneydoğu Anadolu bölgesinde Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak ve Kilis illerinin kapsadığı alan "GAP Bölgesi" olarak tanımlanmaktadır. Güneyde Suriye, güneydoğuda ise Irak'la sınırı bulunan bu bölgenin yüzölçümü 75 358 kilometrekare olup, ülkemizin toplam yüzölçümünün % 9.7'sini oluşturmaktadır. Bölge topraklarının % 41.9'unu tarıma elverişli araziler, % 36.1'ini çayır ve meralar, % 16.6'sını ise orman ve koruluklar oluşturmaktadır. Bölgede tuzlanma ve alkalilenme şu anda ciddi sorunlar oluşturmadığı gibi, drenaj sorunu da önemsiz boyuttadır. Rüzgar erozyonunun sınırlı bazı alanlarda görülmesine karşın su erozyonu önemli bir sorundur.

1990 sayımına göre 5.16 milyon olan GAP bölgesi nüfusu ülke nüfusunun % 9.1'ini teşkil etmektedir. Bu nüfusun % 56'sı kentlerde, % 44'ü kırsal kesimde yaşamaktadır. Ülke genelinde bu oranlar sırasıyla % 59 ve % 41'dir. Ortalama nüfus yoğunluğu bölgede 68 kişi/km², ülke düzeyinde ise 72 kişi/km²'dir. GAP bölgesinde yıllık nüfus artış hızı ülke ortalamasının üzerinde olup, % 3.4'dür.

Proje bölgesindeki köylerin ve kırsal birimlerin % 98'i karayolu ağına bağlanmış, ve köylerin % 95'ine elektrik götürülmüştür. Bununla birlikte, bölge diğer sosyo-ekonomik göstergeler açısından ülke ortalamasının altında kalmaktadır. Kırsal yerleşim birimlerinin % 60'dan fazlasına su temin edilmiş durumdadır. Ancak, bölgede okullaşma oranları ile sağlık hizmetleri kapasitesi ülke ortalamasının altındadır. Diğer yandan, kentsel merkezler daha iyi yaşam koşullarına ve hizmetlere sahip olmaları nedeniyle önemli ölçüde kırsal nüfusu çekmekte ve bunun sonucu olarak yetersiz alt-yapı sorunuyla karşı karşıya kalmaktadır.

Bölge ekonomisine tarım sektörü hakimdir ve tarım büyük ölçüde kuru şartlarda yapılmaktadır. Bölgenin gayrisafi yurt içi hasılaya katkısı % 4 gibi düşük bir oranda olup, sanayi sektöründe toplam katma değere katkısı ise % 2'dir. Kişi başına bölge içi hasıla Türkiye ortalamasının yarısının altındadır.

Diğer yandan GAP bölgesi toprak ve su kaynakları bakımından zengin bir konumdadır. Fırat ve Dicle nehirleri, ülkenin nehirlerle sağlanan tüm su kaynaklarının % 28'ini oluşturmaktadır. Aynı zamanda ülkedeki ekonomik olarak sulanabilir alanların % 20'si proje bölgesinde bulunmaktadır.

2. SOSYO-EKONOMİK KALKINMA PROJESİ OLARAK GAP

2.1. GAP'ta Temel Hedefler ve Stratejiler:

Önceleri Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinde sulama ve hidroelektrik enerji üretimine yönelik 13 proje demetinin toplamı olarak planlanan ve kapsamında 22 baraj ve 19 hidroelektrik santralının inşaaı öngörülen GAP, bugün Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak illerini içine alan bölgenin topyekün sosyo-ekonomik kalkınmasını hedefleyen, Güneydoğu Anadolu bölgesi ile diğer bölgeler arasındaki gelişmişlik farkını ortadan kaldırmayı amaçlayan bir bölgesel kalkınma projesi olarak ele alınmaktadır.

Bugün "GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ" kavramı, Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinde yapımı öngörülen barajlar, hidroelektrik santraller ile sulama tesislerinin yanısıra kentsel ve kırsal altyapı, tarımsal altyapı, ulaştırma, sanayi, eğitim, sağlık, konut, turizm ve diğer sektörlerdeki yatırımları da içine alan, sadece Güneydoğu Anadolu bölgesini değil tüm ülkemizi etkileyecek değişimleri de beraberinde getirecek çok yönlü bir bölgesel kalkınma projesi olarak anlaşılmaktadır.

GAP Türkiye'deki kırsal kalkınma, endüstriyel gelişme ve sulama projelerinin yanısıra tarihimizin en kapsamlı atılımı olarak gerçekleştirilmekte; ekonomik, toplumsal ve kültürel yönleriyle yörede yaşayan yurttaşlarımız başta olmak üzere tüm ülkemizin kalkınmasına ve halkımızın mutluluğuna hizmet eden bir proje olarak özel öncelik ve önemle yürütülmektedir. Projenin temel hedefleri; yöre halkının gelir düzeyini ve yaşam standardını yükselterek diğer bölgelerle arasındaki gelişmişlik farkını ortadan kaldırmak, kırsal alandaki verimliliği ve istihdam olanaklarını artırmak, bölgenin büyük kentlerinin nüfus emme kapasitesini iyileştirmek ve ekonomik büyüme, sosyal istikrar ve ihracatı teşvik gibi ulusal kalkınma hedeflerine katkıda bulunmaktadır.

Birbirlerini tamamlayıcı nitelikte olan ve bir bütünlük teşkil eden bu hedeflere ulaşmak için GAP Master Planı 2005 yılına kadarki zaman perspektifi içinde dört temel strateji belirlemiştir:

(i) Su ve arazi kaynaklarını gerek sulama, gerekse kentsel ve endüstriyel kullanım amaçları için geliştirmek ve yönetmek,

(ii) Daha iyi tarımsal işletme yönetimi, tarımsal pratikler ve bitki desenleri uygulayarak arazi kullanımını geliştirmek,

(iii) Tarımla ilişkili ve yerel kaynaklara dayalı üretime özel ağırlık vererek imalat sanayilerini teşvik etmek,

(iv) Yöre halkının ihtiyaçlarını daha iyi karşılamak, nitelikli personeli bölgeye cezbetmek ve bölgede kalmasını temin etmek için sosyal hizmetleri ve kentsel altyapıyı iyileştirmek.

GAP Master Planı'nın temel kalkınma senaryosu Güneydoğu Anadolu bölgesinde ihracata dönük, tarıma dayalı bir sanayi yapısının kurulmasıdır.

2.2. GAP'ta Temel Büyüklükler :

Proje tamamlandığında, beraberce yılda toplam 50 milyar metreküpden fazla su akıtan Fırat ve Dicle Nehirleri üzerindeki tesislerle, Türkiye toplam su potansiyelinin % 28'i kontrol altına alınacak, Çukurova'nın 4.5 katı olan 1.7 milyon hektarın üzerinde arazinin sulanması ve 7460 megavatın üzerinde bir kurulu güç kapasitesiyle yılda 27 milyar kilovatsaat'lik hidroelektrik enerjisi üretilmesi sağlanacaktır. Planlanan toplam sulama alanı, Türkiye'de ekonomik olarak sulanabilir toplam alanın % 19'una ve toplam yıllık elektrik üretimi, Türkiye'de ekonomik olarak gerçekleştirilebilir elektrik enerjisi potansiyelinin % 22'sine eşdeğerdedir. GAP enerji programının tamamıyla uygulanması sonucunda üretilecek enerji 1988 yılında Türkiye'de elde edilen toplam hidroelektrik enerjisine eşit olacaktır. Bölgede 1994 yılında üretilen toplam enerji, ülke genelinde üretilen hidroelektrik enerji içinde % 50 ve tüm enerji içinde % 20 oranında paya ulaşmıştır. Parasal olarak ifade edilmek istenirse 1994'de üretilen enerjiden yaklaşık bir milyar dolar gelir sağlanmıştır. Atatürk ve Karakaya barajlarının bugüne kadar ürettiği yaklaşık 3 milyar Dolar değerindeki toplam 74 milyar kilovatsaat enerjiiyi üretebilmek için 15 milyar metreküp doğalgaz ithal etmek gerektiği gözönünde tutulursa, GAP bölgesinde üretilen enerjinin ülke ekonomisine katkısının önemi daha iyi anlaşılacaktır.

Cumhuriyet tarihimizin bölgesel kalkınmaya yönelik en büyük yatırımı olan GAP'ın sulama projeleri tamamlandığında ise Türkiye'de şimdiye kadar devlet eliyle gerçekleştirilen sulama alanına eşit bir alan daha sulu tarıma açılmış olacaktır. Böylece GAP'ın meydana getireceği yüksek tarım ve sanayi potansiyeli bölgede gelir seviyesini 5 misli artıracak, nüfusu 9-10 milyona ulaşacak bölge halkının yaklaşık 3.5 milyonuna iş imkanı yaratacaktır. Ayrıca sulanan alanlardaki artışlara bağlı olarak buğday üretiminde % 90, arpa üretiminde % 43, pamuk üretiminde % 600, domates üretiminde % 700, mercimek üretiminde % 250, sebze üretiminde % 167 oranında artış olacağı hesaplanmıştır. Halen bölgede üretilmeyen soya, yerfıstığı, mısır, ayçiçeği, susam ve fasulye gibi sulamanın getirdiği ikinci ürünler, yağlı tohumlar ve yem bitkileri olarak özellikle tarıma dayalı sanayinin gelişmesinin bazını oluşturacaklardır.

Projenin başında hazırlanan GAP Master Plan alışması ile;

- Gayrisafi bölgesel hasılanın yılda % 7.7
- Tarım sektörünün yılda % 4.9
- Sanayi sektörünün yılda % 10.0
- İnşaat sektörünün yılda % 6.6

- Hizmetler sektörünün ise yılda % 9 oranında büyüyeceği
- Bölgede nüfus % 3.9 oranında artarken, istihdamın % 4.0 oranında büyüyeceği öngörülmüştür.

Bölge ekonomik yapısındaki değişimle, tarımın payı % 40'dan % 25'e gerilerken, sanayi % 16'dan % 24'e, hizmetler % 37'den % 47'ye yükselecektir. Bugün dünyanın en büyük ve önemli projeleri arasında yer alan Güneydoğu Anadolu Projesi'nde temel kalkınma prensipleri olarak;

- Entegre bölgesel kalkınma ile
- Sürdürülebilir kalkınma ve insani gelişme yaklaşımı önemle uygulanmaktadır.

3. ENTEGRE BÖLGESEL KALKINMA VE GAP

Güneydoğu Anadolu Projesi entegre bir bölgesel kalkınma projesi olarak düşünülmüştür. Bu çerçevede sadece enerji ve sulama projeleri değil, aynı zamanda tarım, ulaştırma, eğitim, sağlık, kentsel ve kırsal altyapı gibi kalkınma ile ilgili tüm sektörler bir bütün halinde ele alınmakta ve birbirleriyle ilişkilendirilmektedir. Bu şekilde sağlanacak uyum, bütünlük ve kaynak kullanım verimliliği ile GAP'tan kısa sürede en yüksek yararın elde edilmesi benimsenmiştir.

Bölge ekonomisini geliştirmek için münferit projeler ve sektörel yaklaşım yerine entegre, çok sektörlü bir bölgesel kalkınma yaklaşımı benimsenmiş, bölgesel ölçekte su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesi ile başlayacak bir kalkınma düşünülmüştür. Sektörel tercihlerle mekansal analizler birlikte ele alınarak GAP MASTER PLANI hazırlanmıştır. Master Plan ülkenin ve bölgenin kaynaklarını, ihtiyaçlarını, beşeri, mali ve teknik sınırlarını irdeleyerek, alternatif senaryolarla bölge gelişmesinin çerçevesini çizmiştir. Böylece, su ve toprak kaynakları yatırımlarının ekonomik ve sosyal sektörlerde uyuracağı gelişme, yaratılacak istihdam, nüfus büyüklüğü ve kent-kır itibarıyla muhtemel dağılımı saptanmıştır. Buradan hareketle bölgesel ulaşım sistemi saptanmış, eğitim, sağlık, konut, kentsel altyapı ihtiyaçları makro seviyede hesaplanarak yıllara göre finans ihtiyacı ortaya çıkartılmıştır (GAP İdaresi, BÖLGESEL ULAŞIM VE ALTYAPI GELİŞTİRME ÇALIŞMASI, 1993). Ortaya konulan bu çerçeve, bölge ve alt bölge bazında yapılan ayrıntılı çalışmalar ile derinleştirilmiş ve GAP HAREKET PLANI hazırlanmıştır. Hareket Planı hazırlanırken mevcut ve mutasevver plan ve projeler, amaç ve hedefler dikkate alınarak gözden geçirilmiş, hedeflerin tayin ettiği kriterlere göre seçme yapılmış ve projeler zaman ve mekan itibarıyla, beş yıllık bir dönemde istihdam imkanlarını mümkün olduğunca artırmak ve sosyal göstergelerde Türkiye ortalamasını yakalamak amacıyla uyumlaştırılmıştır. Ekonomik kalkınma ve fiziki büyüme gayretlerinin yanında bölgenin sosyal kalkınmasını gerçekleştirmeye yönelik temel politika, hedef, strateji ve uygulama tedbirlerini ortaya koyan GAP SOSYAL EYLEM PLANI, GAP İdaresi'nce bölgede yürütülen sosyal içerikli çalışmaların sonucu olarak üretilmiş ve uygulanmaya başlamıştır.

4. GAP'TA SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE İNSANİ GELİŞME

Sürdürülebilir kalkınma, insan ile doğa arasında denge kurarak doğal kaynakları tüketmeden, gelecek nesillerin ihtiyaçlarının karşılanmasına ve kalkınmasına imkan verecek şekilde bugünün ve geleceğin yaşamını ve kalkınmasını programlama anlamını taşımaktadır. Sürdürülebilir kalkınma sosyal, ekolojik, ekonomik, mekansal ve kültürel boyutları olan bir kavramdır.

GAP'ta sürdürülebilir kalkınma ile erişilmek istenen ekonomik büyümenin insani gelişme perspektifi kapsamında ele alınması, bölgenin tümünü içerecek bir sosyal değişimi ekosistem, kültür ve yöre özellikli katılımcı çözümlere çevirecek gelişmenin sağlanmasıdır. GAP'ın ekolojik sürdürülebilirliği için taşıma kapasitelerinin tespit edilmesi, kaynakların yaşam sistemlerine zarar vermeyecek şekilde kullanılması; mekansal sürdürülebilirliği için kentsel ve kırsal yerleşmelerin, nüfusun, ekonomik faaliyetlerin ekolojik sürdürülebilirlik dikkate alınarak dengeli dağılımının ve faaliyetlerin devamının sağlanması gereklidir. GAP'ın nihai hedefi Güneydoğu Anadolu bölgesinde sürdürülebilir bir insani gelişmeyi sağlamaktır. Bu nedenle kalkınmanın odağı olarak insan alınmaktadır. Gerçekleştirilmekte olan fiziki yapılar insani gelişmenin tabanını oluşturacaktır. GAP bölgesindeki sosyal farklılıkların giderilerek toplumsal kalkınmanın sağlanması eşitlik ve refahın yaygınlaşması, projeye toplumsal katılım sağlanması ve insan kaynaklarının geliştirilmesi ile bölgede sürdürülebilir bir kalkınma sağlanabilecektir.

GAP İdaresi'nin son yıllarda önem verdiği sürdürülebilir kalkınma anlayışının ortaya koyduğu önceliklerin uygulamaya yansıtılması önem arz etmektedir. Bu çerçevede bölgede suyun tasarruflu kullanılmasına, su regülasyonuna ve yeni sulama teknolojilerine yönelik projeler geliştirilmiş, çiftçi katılımını ve genelde toplum katılımını destekleyen, kalkınmada kadının statüsünü ve rolünü, toplumsal değişme eğilimlerini, nüfus hakeretlerini ve yeniden iskanı ele alan çalışmalar yapılmış, tarımsal üretimi verimli kılmak için pazarlama ve ürün deseni projelerinin yanında mekanizasyon, kredi, eğitim, depolama ve nakliye konularında çalışılmış, sulama ile ilgili hastalıkların önlenmesi tedbirlerine yönelinmiştir. Öte yandan ara eleman ihtiyaçlarını karşılayan, çevre ve ormancılık faaliyetlerinin hızlandırılmasını öngören, halk-gönüllü kuruluşlar ve üniversite katkısını artırıcı projeler de desteklenmektedir.

5. GAP'IN SOSYAL BOYUTU

Kalkınma projelerinin hedeflerine ulaşmasındaki etkinlik, büyük oranda hedeflediği toplumun özgün sosyo-ekonomik ve kültürel yapısının bilinerek, stratejilerin ona göre belirlenmesine ve projeye halk katılımının sağlanmasına bağlıdır. Çünkü toplumlar homojen olmayıp, sosyo-ekonomik ve kültürel temelde farklılaşmış gruplardan oluşurlar. Bu nedenle her bir grubun projeden farklı biçimde etkilenir. Bu farklılaşmaların gözönünde bulundurularak projelerin tasarlanması ve bütünsel bir kalkınmanın gerçekleştirilmesi için, farklı grupların kalkınmaya entegrasyonu için özel proje

alanlarının ve stratejilerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde, kalkınma projeleri toplum içi farklılaşmaları daha da artırmakta, baştan dezavantajlı konumdaki toplumsal kesimlerin daha da yoksullaşmasına ve marjinalleşmesine neden olabilmektedirler. Bu oluşum, beraberinde belirli sosyal sorunları getirmektedir.

Güneydoğu Anadolu Projesi çok sektörlü entegre bir bölgesel kalkınma projesidir. Sürdürülebilirlik bu projenin temel ilkelerinden biridir. Böylesine büyük bir projenin bölgenin toplumsal yapısı üzerinde önemli etkileri olacağı gibi, projenin hedeflerine ulaşmasındaki etkinlik de, bu yapının, projelerin hazırlanması ve uygulama aşamalarında gözönünde bulundurulması ve projeye halk katılımının ve desteğinin alınmasıyla yakından ilişkilidir. Bu nedenle yönelinen hedef grupların toplumsal yapılarının bilinmesine ihtiyaç vardır.

5.1. GAP Sosyal Projeleri

Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı tarafından hazırlanan kalkınma planlarının uygulamalarında yön göstermek, temel ilkeleri belirlemek, toplum katılımını harekete geçirmek ve farklı toplumsal grupları (kadınlar, göçerler, topraksızlar, kent yoksulları vb.) kalkınma sürecine entegre ederek sosyo-ekonomik düzey farklılıklarını azaltmanın yollarını belirlemek amacıyla, aşağıda açıklanan bir dizi uygulamalı sosyal araştırma projesi yaptırılmıştır.

5.1.1. GAP Bölgesi Toplumsal Değişme Eğilimleri Araştırması

Bölgedeki kentsel ve kırsal toplulukların toplumsal yapı profilini, maddi varlıklarını ve fiziki koşullarını ortaya çıkararak, GAP'ın bu yapıda yaratacağı değişimleri, dinamikleri ile birlikte tesbit etmeyi amaçlayan araştırma bölge illerinin beşinde (Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin ve Şanlıurfa) yürütülmüş ve sonuçlandırılmış olup, bulguları EK-1'de özetlenmektedir.

5.1.2. GAP Bölgesi Nüfus Hareketleri Araştırması

Bölgedeki mevcut göç örüntülerini, nedenleriyle saptamak ve gelecekte meydana gelebilecek değişimler üzerinde kestirimlerde bulunmak bu araştırmanın temel amacını oluşturmaktadır. Saha çalışması bölge illerinin yanısıra (Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Şanlıurfa) Adana, İzmir ve İstanbul gibi metropollerde de yürütülmüştür. Geleceğe ilişkin nüfus politikalarının oluşturulmasına ve yerleşim, altyapı, işgücü, sosyal ve kültürel hizmetlerin planlanmasına girdiler sağlayan araştırmanın bulguları EK-1'dedir.

5.1.3. GAP Bölgesi'nde Kadının Statüsü ve Kalkınma Sürecine Entegrasyonu Araştırması

Bölge kadınının içinde bulunduğu koşulların belirlenerek, onların kalkınma sürecine entegre edilmesine yönelik politikaların, stratejilerin ve tedbirlerin geliştirilmesi

amacıyla yaptırılan bu çalışma bölge illerinin beşinde (Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin ve Şanlıurfa) kırsal ve kentsel alanlarda gerçekleştirilmiş, çalışma sonunda elde edilen bulgulara (özeti ektedir) dayalı olarak uygulamaya yönelik "Eylem Planı" hazırlanmıştır.

5.1.4. GAP Bölgesi Baraj Göl Aynası Altında Kalacak Yörelere İstihdam ve Yeniden Yerleştirme Sorunları Araştırması

Yerleşim yeri ve toprak başta olmak üzere üretim kaynakları baraj suları altında kalacak nüfusun planlı bir biçimde, istihdam boyutunun da düşünülerek, yeniden yerleştirilmesine ve kamulaştırma bedelini alanların bu kaynakları üretken alanlara yatırımlarının sağlanmasına yönelik insan öncelikli politikaların belirlenmesi bu projenin temel amacıdır.

Bu araştırma çerçevesinde, yapımı tamamlanan 3 baraj (Karakaya, Hancağız ve Hacıhıdır) yapımı devam etmekte olan 4 baraj (Atatürk, Dicle, Kralkızı ve Batman)ve yapımı planlanan 1 baraj (İhsu) olmak üzere 8 barajdan etkilenmiş ya da etkilenecek olan nüfustan örnek seçilerek anketler uygulanmıştır.

Bu araştırmanın, ekte özetlenen bulgularına dayalı olarak "Eylem Planı" hazırlanmıştır. Eylem Planı'nda temel yaklaşım katılımcılık ve sürdürülebilirliktir.

5.1.5. GAP Sulama Sistemlerinin İşletme-Bakım ve Yönetimi Projesi Sosyo-Ekonomik Çalışma

GAP sulama sistemleri için uygun ve toplumsal olarak kabul edilebilir işletme-bakım ve yönetim modelinin ve bu sürece çiftçi katılımını sağlamanın yollarını belirlemek amacıyla, bu çalışma mevcut ve açılacak olan toplam 12 sulama alanında yaptırılmıştır.

5.2. GAP Sosyal Eylem Planı

Sosyal araştırmaların tamamlanmasını takiben, GAP İdaresi bünyesinde, araştırma sonuçlarının ışığı altında, kalkınma boyutunu vurgulayan ve katılımcı yaklaşımla bölgenin sosyal kalkınmasını gerçekleştirmeye yönelik temel politika, hedef, strateji ve uygulama tedbirlerini ortaya koyacak "GAP Sosyal Eylem Planı"nı hazırlayacak bir "GAP Sosyal Araştırma ve Eylem Kurulu" (GAP-SAEK) oluşturulmuştur.

GAP-SAEK tarafından hazırlanan GAP Sosyal Eylem Planı'nın amacı, GAP'ta insan boyutunun önemini vurgulamak ve bu temel öğeyi GAP Master Planı doğrultusunda üretilen projelerle ilişkilendirmek; bölge içindeki farklı grup ve katmanların kalkınma süreciyle bütünleşmelerini sağlamak; GAP bölgesine yönelik sosyal hizmetlerin etkinliğini ve yaygınlığını artırarak, bu bölge ile diğer bölgeler arasındaki sosyal gelişmişlik farkını orta vadede en aza indirmek, uzun vadede ise ortadan kaldırmak; projelerin tasarlanması ve uygulama sürecine toplum katılımını sağlayarak sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirmek; planıcı ve uygulayıcılara ışık tutacak strateji ve politika önerileri üretmektir.

GAP Sosyal Eylem Planı entegre bir yaklaşıma sahiptir ve gerçekte orta vadeli projelendirme ve uygulamalarda bir çerçeve hazırlamaktadır.

5.3. Sulu Tarımın Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Boyutu

11 Nisan 1995 tarihinden itibaren, Atatürk Barajı'ndan Şanlıurfa tünelleriyle alınan su Harran Ovasına verilmiş ve 30000 hektarlık tarım alanı sulamaya açılmıştır. Bu miktar aşama aşama artacak ve sonuçta GAP Bölgesi'nde 1.7 milyon hektarlık tarım alanında sulu tarım yapılabilecektir.

Sulu tarımın bölge insanının sosyo-ekonomik ve kültürel yapısında önemli değişimleri beraberinde getireceği açıktır. Bu değişimlerin yönlendirilerek, sürdürülebilir bir tarımsal kalkınmanın sağlanması büyük önem taşımaktadır. Bu konuda çiftçi katılımının önemi büyüktür. Etkili bir çiftçi katılımını harekete geçirmenin yolu ise, sosyal mühendislik çabalarıyla çiftçinin tabandan örgütlenmesinden geçmektedir. Çiftçi örgütlenmesi ve katılımı, sulama sistemlerinin işletme, bakım ve yönetimi faaliyetlerinin daha ucuz, daha hızlı ve verimli yürütülmesini sağlayacak, sürdürülebilir bir kalkınmanın koşullarını oluşturacaktır. Yapılan çalışmalardan böyle bir bilincin gelişmeye başladığı görülmektedir. Çiftçilerimiz daha şimdiden tarla içi kanalların bakımını, kendi aralarında suyun adilce paylaşılması ve sulama paralarının toplanması işlerini yüklenmeye istekli görünmektedirler. Bu amaçla Harran'da 7 tane sulama birliği kurulmuş bulunmaktadır. Ancak çiftçilerin bu alanda bilgilendirmeye ihtiyaç duydukları da açıktır.

Çiftçi örgütlenmesi bir kez harekete geçtikten sonra, sulamayla sınırlı kalmayacak, tarımsal girdi temininden, ürünlerin işlenmesine ve pazarlamaya kadar birçok alanda etkin rol üstlenebilecektir. Bu gelişmenin bölge kırsal alanında geleneksel toplumdaki modern topluma geçişi hızlandıracağı beklenmektedir.

Sulu tarımın ve bunun getireceği verim artışının halkta büyük bir zihniyet devrimi gerçekleştireceği açıktır. Kuru tarım koşullarında doğal koşullara bağımlılığı yüksek olan ve buna dayalı olarak kadercı, yani edilgen bir zihniyet yapısı geliştirmiş olan bölge insanı, insan iradesinin ve etkinliğinin doğayı kendi çıkarları doğrultusunda değiştirebileceğinin bilincine ulaşacak, daha mücadeleci ve girişimci bir zihniyet yapısı oluşturacaktır.

Sulu tarım bölgede birim alandan daha fazla gelir elde edilmesini sağlayan ürünlerin yetiştirilmesini mümkün kılacaktır. Bunun etkisi üç yönlü olacaktır. Bunlardan birincisi gelir artışına dayalı olarak tüketim normlarının değişmesi, ikincisi bunun sonucu olarak iç pazarın genişlemesi ve üçüncü olarak dışa açılmaya dayalı olarak davranış biçimlerinin değişmesi olacaktır.

Öte yandan sulu tarımın gelişmesi, modernleşme ve kentleşmedeki artış ile göç örüntüsündeki değişimler, bölgenin geleneksel ve sosyo-politik örgütlenme biçimi olan aşiret yapısını da etkileyecektir. Bireysel bilinç ve aşiretten daha küçük toplumsal

birimlere ait olma bilinci, aşiret aidiyetinin ve dayanışmanın önüne geçecek ve farklı nüfus gruplarının birbirlerini daha yakından tanımalarının bir sonucu olarak sosyal ve kültürel bir etkileşim gerçekleşebilecektir.

6. GAP'TA KAMU FİNANSMANI

T.C. Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı tarafından yürütülen bölgesel gelişme çalışmaları ve fiziksel planlamalar, çevresel etkenleri gözetken, ekolojik dengelerin korunmasını amaçlayan ve kalkınmanın toplumsal boyutunu dikkate alan bir sürdürülebilir kalkınma anlayışı içerisinde yürütülmekte ve bunların bölge kalkınma hedef ve stratejileri ile uyum içinde olması esas alınmaktadır.

Proje planlaması ve ilgili uygulamalar için rehber dökümanlar GAP Master Planı (1989) ve GAP Bölgesi Hareket Planı'dır. (Doğu ve Güneydoğu Anadolu Aksiyon Planı, 1992)

GAP'ın finansmanında 1996 bütçe yılı ve ilerisinde GAP'a yapılacak yatırımlar uygulama yönünden özel önem taşımaktadır. Bunun nedenlerinden biri, Atatürk Barajı'nın tamamlanmış ve Şanlıurfa Tüneli'nden akıtılan suyla Şanlıurfa-Harran Ovasında 30 000 hektarlık bir kesimde sulamanın başlamış olmasıdır. Hazırlanan plan ve projelerin uygulama sonuçları artık somut bir şekilde ve kamuoyunun gözü önündedir. Bu nedenle GAP yakın bir ilgi ile izlenmektedir.

Ayrıca, GAP Master Planı'na göre GAP uygulamalarında yeni bir aşamaya gelinmiş bulunmaktadır. Master Plan'da öngörülen ikinci safhanın başlatılma yılı 1996'dır ve artık "kalkış'a geçiş" için gerekli tüm ekonominin yeniden yapılanması ve büyümenin hızlandırılması bu safhada tamamlanacaktır.

6.1. GAP'ta Parasal Gerçekleşmeler

GAP Master Planı 1990-2005 döneminde bazı sosyo-ekonomik göstergeler itibarıyla GAP'ta ulaşılabilecek temel büyüklükleri saptamış ve bu hedef ve büyüklüklere ulaşabilmek için dönem boyunca gerekli kaynak talebinin boyutunu sektörel bazda ve proje öncelikleriyle belirlemiştir.

Tablo 1'de kamu kesimi eliyle yapılması planlanmış olan toplam yatırımların finansman gereksinimi, Haziran 1995 fiyatlarıyla 1503.5 trilyon TL (32 milyar ABD Doları eşdeğeri) olarak verilmektedir. Aynı tabloda Proje için 1995 yılı sonuna kadar yaklaşık 572 trilyon TL (12 milyar ABD Doları eşdeğeri) harcama yapıldığı ve nakdi gerçekleşme oranının % 38.1 olduğu görülmektedir. Sadece enerji sektörü dikkate alındığında gerçekleşme % 70 düzeyine yaklaşmış bulunmaktadır. Diğer sektörler itibarıyla GAP'taki nakdi gerçekleşme durumu Tablo 1'de verilmektedir. 1990-1995 yılları arasında GAP'a tahsis edilen ödenekler cari fiyatlarla (Trilyon TL) şöyledir:

1990	1991	1992	1993	1994	1995
2.0	3.4	4.9	7.8	11.5	15.8

TABLO 1 : GAP PROJE MALİYETİ VE 1995 YILI SONU İTİBARIYLA SEKTÖREL NAKDİ GERÇEKLEŞME DURUMU

(Haziran 1995 fiyatlarıyla, Milyar TL.)

Sektörler	Toplam Maliyet (İhtiyaç)	1995 Sonuna Kadar Kümülatif Yatırım	Gerçekleşme Yüzdesi (%)
- Tarım	455 062	38 990	8.6
- Enerji	483 465	336 775	69.7
- Maden	34 899	29 552	84.7
- İmalat	67 185	26 992	40.2
- Ulaşım	332 842	88 744	26.7
- Turizm	2 527	582	23.0
- Konut	14 544	4 336	29.8
- Eğitim	29 964	11 151	37.2
- Sağlık	9 919	6 668	67.2
- Diğer Kamu Hizmetleri	73 115	28 498	39.0
TOPLAM	1 503 522	572 288	38.1

1995 yılı yatırım gerçekleştirmeleri henüz kesinleşmemiştir. Bununla beraber yıl içi yatırım harcamaları gelişmesi ile GAP bölgesinin özel konumu ve ACİL DESTEK PROGRAMI kapsamına girmiş olması nedeniyle, % 20 bloke ödeneklerle birlikte geri kalan ödeneklerin tamamının serbest bırakılması gözönünde bulundurularak yapılan bir tahmin, 1995 yılı nakdi gerçekleşmesinin 11.3 trilyon TL. düzeyinde olacağını göstermektedir. Buna göre 1995 yılı sonu itibariyle kümülatif gerçekleşmenin % 38.1 düzeyinde olması beklenmektedir.

6.2. GAP'ta Fiziki Gerçekleşmeler

GAP'a yapılan nakdi tahsislerin ve yatırım uygulamalarının sonucu, 1995 sonu itibariyle tarım ve enerji sektörlerinde % 40 oranında bir nakdi gerçekleşmeye karşılık

enerji sektöründe % 69.7 oranında nakdi, % 59 oranında fiziki gerçekleşme olmuştur. GAP kapsamında yürütülen sulama ve enerji projelerinden Atatürk Barajı ve HES, Karakaya Barajı ve HES, Hancağız, Çınar-Göksu, Derik-Dumluca, Hacıhıdır ve Devegeçidi barajları tamamlanmıştır.

Bunlara ilave olarak halen Kralkızı Barajı ve HES'in % 50, Dicle Barajı ve HES'in % 69, Batman Barajı'nın % 59, Çamgazi Barajı'nın % 79, Kayacık Barajı'nın % 10 oranlarındaki fiziki gerçekleşme mertebesinde inşaatları sürdürülmektedir.

Bölgede halen Şanlıurfa-Harran Ovaları sulamaları, Kralkızı-Dicle sulaması, Batman sol sahil sulaması, Çınar-Göksu sulaması, Garzan-Kozluk sulaması projelerinin inşaatları devam etmektedir.

GAP'ta halihazırda 110 000 hektar alan sulamaya açılmış olup, yılda 16.2 milyar kWh enerji üreten 4200 MW kurulu güç tesis edilmiş durumdadır. 170 000 hektar alanda sulama şebekesi ile 3.2 milyar kWh enerji üretim kapasitesi inşaatı devam etmektedir. Türk ve yabancı ortaklardan oluşan bir konsorsiyum tarafından gerçekleştirilecek olan Birecik Barajı ve HES inşaatının Yap-İşlet-Devret (BOT) modeli ile hazırlanan finansman ve teknik anlaşmaları sonuçlandırılarak proje uygulamaya alınmıştır.

Karkamış Projesinin Avusturya kredisi ile gerçekleştirilmesi sözleşmesi imzalanmıştır.

Atatürk Barajı rezervuarında depolanan suyun bir kısmını Şanlıurfa-Harran ve Mardin-Ceylanpınar ovalarına akıtacak olan Şanlıurfa Tünelleri'nin biri tamamlanarak ovalara su verilmeye başlanmıştır.

Şanlıurfa Tünelleri'nden alınan su ile sulanacak olan Şanlıurfa ovasında 30 000 hektar alanın sulama ve drenaj tesisleri tamamlanmış olup, Nisan 1995'de sulamaya açılmıştır.

Suruç-Yaylak projesinin Yaylak kısmı için modern bir sulama projesi gerçekleştirilip ihaleye hazır hale getirilmiştir.

Sulamaya ilk etapta açılan bu alanın toplulaştırma tekniğine uygun 20 000 hektarlık kısmının arazi toplulaştırma işleri tamamlanmıştır. Bölgede toplam 42 000 hektarda toplulaştırma çalışmaları bitirilmiştir.

Sulamaya açılan alanlarda verimli bir tarımsal üretimin gerekli şartlarından olarak 9 000 hektar alanda toprak tesviye çalışmaları tamamlanmış, 10 286 hektar alanın da tesviye ihalesi yapılmıştır.

Bölgede bir yandan suyun tarlaya getirilme çalışmaları yürütülürken aynı zamanda tarımsal araştırmalar, tarla içi geliştirme hizmetleri ile çiftçi eğitim ve yayım faaliyetleri sürdürülmektedir. Bu kapsamda yeni üretim teknikleri ve yayım paketle-

rinin çiftçiye aktarılması amacını taşıyan Dünya Bankası destekli Tarımsal Yayım ve Uygulamalı Araştırma Projesi faaliyetleri sürdürülmektedir.

GAP Bölge Kalkınma İdaresi'nce, Şanlıurfa-Koruklu Deneme İstasyonu kurulmuş, GAP bölgesinde yetiştirilecek ürünlerin bölge koşullarına bitkisel adaptasyon çalışmaları yapılmıştır. Projenin devamı olarak bitki yetiştirme teknikleri üzerinde çalışmalar sürdürülmektedir.

Sulama altyapısı ve tesislerinin hazırlanmasının yanısıra tarla içi drenaj, tarla içi yolları, yüzey tahliye kanallarının yapımı ve toprak ıslah-muhafaza tedbirlerinin alınmasına yönelik faaliyetlere devam edilmektedir.

Sulu tarım teknikleri konusunda çiftçi eğitim faaliyetleri gerçekleştirilmekte, çiftçi eğitim toplantıları, sulama ustası eğitimi, teknik eleman eğitimi, deneme ve demonstrasyon çalışmaları yapılmaktadır.

GAP'la sulamaya açılacak alanlarda kullanılacak sulama teknolojileri, su tasarrufu sağlayan metodlar, sulama sistemi ve çiftçi örgütlenmesi ile iç ve dış pazarlara yönelik ürün deseni ve pazarlama konularında çalışmalar tamamlanmıştır.

Gelecekte ortaya çıkması beklenen yük ve yolcu talebini karşılayacak ulaşım türleri ve güzergahları belirlenerek GAP Ulaşım Sistemi ortaya konmuş, karayolu ve demiryolu bağlantıları üzerinde darboğaz oluşturan kesimler iyileştirilerek 2005 yılı ulaşım şebekesi belirlenmiştir. Bu şebekede genel olarak, Gaziantep-Şanlıurfa otoyol yapımı, Şanlıurfa-Habur ve Şanlıurfa-Diyarbakır karayolu güzergahlarında (2x2) bölünmüş yol yapımı planlanmıştır.

Ulaşım sistemi içerisinde konteyner taşımacılığına önem verilmiş ve Şanlıurfa, Gaziantep, Diyarbakır, Kızıltepe, Viranşehir, Batman, Adıyaman ve Cizre merkezlerinde konteyner terminaleri programlanmıştır.

Genel ulaşım sistemi dışında Atatürk Baraj gölü nedeniyle kesilmiş olan Adıyaman-Kahta ve Siverek-Diyarbakır bağlantısının yeniden tesisi için köprü ve feribot olarak baraj geçişi alternatifleri incelenmiştir.

GAP İdaresi'nce ABD Hükümetinden sağlanan hibe finansmanla 1995 yılında gerçekleştirilen çalışmalar kapsamında GAP için uluslararası standartta bir havalimanı yer seçimi, yolcu ve yük projeksiyonları, pist, apron, taksiyolu ve yardımcı tesislerin ön projeleri hazırlanmış, yolcu terminali, kargo tesisleri, kontrol kulesi, yangın-kaza kurtarma tesislerinin ön tasarımları yapılmış, ekonomik ve finansal değerlendirmeler tamamlanmıştır.

Karayolları Genel Müdürlüğü tarafından halen inşaatı devam etmekte olan Adana-Gaziantep otoyolunun, Gaziantep-Şanlıurfa uzantısına ait projelendirme çalışmaları Gaziantep-Birecik ve Birecik-Şanlıurfa olarak iki kesim halinde sürdürülmektedir.

Kentsel altyapılar ve fiziki planlama ihtiyacı yönünden hızlı nüfus artışı ile bölgede yaşanan kırdan kente ve büyük metropollere doğru olan göç hareketi sonucu bölge kentleri üzerinde çok büyük bir nüfus baskısı ortaya çıkmıştır. 1985-90 döneminde yıllık ortalama olarak % 5 oranında gerçekleşen kentleşme hızı nedeniyle, kentlerdeki alt ve üst-yapı sürekli artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamakta çok yetersiz kalmıştır.

Kentsel alana yönelik bu tespit GAP İdaresi'nce dikkatle ele alınmıştır. Bölgesel ölçekte yapılan çalışmalar sonucunda gelişmesi beklenen 9 alt bölge için 1/25000 ölçekli Çevre Düzeni Planı hazırlanmıştır. Bu planlar içinde kalan ve gelişmesi beklenen 25 yerleşim yeri için nazım imar planları, 12 adet yerleşim için jeolojik etüd, 16 kentin halihazır haritası ve 134 adet altyapı projesi hazırlanmış kentsel alana ilişkin proje stoku tamamlanmıştır. Gelişmesi beklenen kentsel alanlar tespit edilerek bu alanlar için 134 adet içmesuyu, kanalizasyon, arıtma, katı atık, tele-iletişim, elektrik projeleri hazırlanmıştır.

6.3. GAP'ta Sanayi Altyapısı

GAP'ın uygulanmasıyla 2005 yılına uzanan süreçte gelişmesi beklenen önemli sektörler tarım ve imalat sanayiidir. Sulu tarımın yaygınlaşmasıyla daha önce buğday, arpa ve mercimek ağırlıklı olan tarımsal yapının pamuk, mısır, yerfıstığı, ayçiçeği, soya, kuru fasulye, sebze gibi tarımsal sanayiye girdi sağlayacak bir yapıya dönüşmesi beklenmektedir.

GAP İdaresi'nce yapılan çalışmalarda tarıma dayalı sanayilerden özellikle buğday, pamuk, yemeklik yağ ve hayvancılığa dayalı sanayilerin hızla gelişeceği tesbit edilmiştir. GAP Master Planı GAP'ın gerçekleşmesiyle bölgenin "Tarım ve Tarıma Dayalı İmalat Sanayi" ürünleri bakımından bir "İhracat Merkezi" olarak gelişeceğini öngörmüştür. Bu çerçevede, gerçekleştirilecek yatırımlar ile ortaya çıkacak potansiyelin özellikle sanayi ve hizmet sektöründe bölge kalkınmasında en etkin bir şekilde değerlendirilmesi ve özel sektör yatırımlarının, kalkınmaya ilk başından itibaren katılması, canlandırılması son derece önemli bir konudur. Bu nedenle özel sektör yatırımlarını artırıcı tedbirlere ağırlık verilmeli ve bu yöndeki projeler desteklenmelidir. Bölgesel gelişmeyi hızlandırmak amacıyla, tarım ürünlerini işleyecek ve katma değer yaratacak tesislerin kurulması için gerekli destekler verilmelidir. Bu desteklerin başında devlete düşen görev sanayi için gerekli altyapıyı hazırlamak ve bölgeyi yatırımcılar için çekici hale getirmektir.

Bölgenin yatırımcılar için çekici hale getirilmesi gayesiyle ülkemizde uygulana gelen politikalar üç başlık altında toplanabilir.

Birincisi; sanayi kalkınması için kullanılan en yaygın araç, sektörlerle ve yörelere göre farklılaştırılmış teşvik sistemidir.

İkincisi; kamu yatırımlarıdır. Ancak Türkiye'de sanayileşmenin belli bir döneminde etkin olarak kullanılan bu araç, 1980'li yıllar sonrası uygulanan ekonomik politikalar sonucu etkinliğini kaybetmiş, özel sektör yatırımlarına öncelik verilmiştir.

Üçüncüsü, ekonomik ve sosyal politikaların mekan içeriğini oluşturan, (mekan düzenleme) yer seçim kararlarını etkileyen Organize Sanayi Bölgeleri (O.S.B.) ve Küçük Sanayi Sitelerinin (K.S.S.) kurulmasıdır. O.S.B. ve K.S.S.'lerin tesisindeki gaye; bölgeler ve iller düzeyinde planlı ve programlı sanayi tesislerinin kurulması, düzenli şehirleşmenin temin edilmesi, uygun altyapı tesislerinin hazırlanması suretiyle çevre kirliliğinin önlenmesi, orta ve küçük işletmelerin teşvik edilerek geliştirilmesidir. Bu yapılırken yatırımcı; işyeri, altyapı tesisleri ve mali krediler ile desteklenmektedir.

GAP Master Planı ve Ulusal Plan tarafından çizilen hedef ve stratejilerin gerçekleştirilmesi açısından yukarıda ifade edilen uygulama araçlarının etkinliğini irdelediğimizde karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır.

6.4. Organize Sanayi Bölgeleri (OSB) ve Küçük Sanayi Siteleri (KSS)

Ülkemizde ekonomik kalkınmanın tüm bölgelere dengeli dağılımının sağlanması ve ülke içinde bölgeler arasındaki, sosyal, ekonomik ve tabii dengesizlikleri dikkate alarak sanayileşmenin sağlanmasında organize sanayi bölgeleri ve küçük sanayi siteleri kurulması ulusal politika olarak planlı dönem boyunca uygulanmıştır. Bu politika, GAP bölgesel kalkınma hedef ve stratejileri içinde ele alınmış ve benimsenmiştir. Master Planın ortaya koyduğu bölge sanayileşme stratejisi içinde etkili bir araç olarak kullanılmış, mekansal strateji ile birleştirilerek öncelikle O.S.B. alanları tesis edilecek yerleşmeler belirlenmiştir. Master Planda önerilen "Kırık Gelişme Aksı"nın öncelikle geliştirilmesi hedefi, O.S.B. ve K.S.S.'lerin kurulması ile desteklenmiş ve bu gelişmenin diğer potansiyel alt bölgelere sıçratılması programlara alınmıştır. Ayrıca O.S.B. ve K.S.S.'lerde yer alacak sanayi kuruluşlarının "orta ve küçük ölçekli işletmeler"den oluşması GAP bölge planlama yaklaşımı içinde yer alan "sürdürülebilir kalkınma" felsefesi ile de örtüşmektedir. Küreselleşen dünyada yakın gelecekte ülkelerde küçük ve orta ölçekli işletmelerin desteklenmesi önemli bir politika olacaktır. Gümrük Birliği ile Avrupa'ya adımını atmış olan ülkemizin, GAP bölge kalkınma stratejilerinde küçük ve orta ölçekli işletmelere önem vermesi yeni gelişmelere hazırlıklı olduğunu göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

GAP bölgesinde 1983 yılında (GAP öncesi) tamamlanmış 260 hektarlık Gaziantep 1 O.S.B.'si vardır. 208 sanayi parseli tamamen dolu olup, halen çalışmaktadır. 300 hektarlık Mardin O.S.B.'si 1992 yılında (GAP sonrasında) tamamlanmıştır.

Bölge'de halen inşaat faaliyetleri sürdürülen 2298 hektarlık 9 adet O.S.B.'si bulunmaktadır. Nizip (Gaziantep) O.S.B. etüd aşamasında; Diyarbakır, Şanlıurfa, Gaziantep 2, Adıyaman, Kilis, Gaziantep 3, Siirt, Batman O.S.B.'lerin inşaat faaliyetleri devam etmektedir. Gaziantep 2. ve 3. O.S.B. alanları sanayi parselleri şimdiden tamamen satılmış durumda olup, 4. bir alanın tesisi için girişimlere başlanmıştır.

Bölge'de 4874 işyeri kapasiteli 14 adet K.S.S. tamamlanmış ve faaliyettedir. Tamamlanan K.S.S.'lerinden 5'i Diyarbakır, 5'i Gaziantep, 3'ü Şanlıurfa ve 1'i Mardin ilinde yer almaktadır.

1995 yılı yatırım programında 6.713 işyeri kapasiteli 22 adet K.S.S. projesi yer almıştır. Bu projelerin 6'sı Gaziantep, 4'ü Mardin, 3'ü Adıyaman, 2'si Diyarbakır, Siirt, 3'ü Şanlıurfa, 2'si Batman, Şırnak ve Kilis illerinde bulunmaktadır.

6.5. GAP Ekonomik Kalkınma Ajansı (EKA)

Ülkemizde sınai kalkınmanın temini için izlenen politikaların (teşvik, kamu yatırım, organize sanayi bölgeleri, özel sektör yatırımlarının teşviki) uygulanması ve araçların etkin olarak kullanılması için gerekli olan çeşitli türden kurumlaşma gerçekleşmemiştir. Gelişmiş ülkeler ve özellikle Avrupa, bölgesel politikaların uygulanmasında çeşitli kurumları devreye sokmuştur.

Ülkemizde bürokratik işlemleri yapan merkezi bir yapı ile, iki kalkınma bankası (TSKB ve TKB), iki yarı kalkınma-yarı ticari banka (Ziraat ve Halk) bölgesel kalkınmayı desteklemeye çalışmıştır. Geçmiş tecrübeler sadece bu kurumlar ile bölgesel kalkınmanın yaratılmasının yeterli olmayacağını göstermiştir. Özellikle bölgesel kalkınmayla ilgili hiçbir kurumun üstlenmediği işleri yürütecek, yerel katılımı sağlayacak kurumlara ihtiyaç vardır. Avrupa bölge kalkınma çabaları irdelendiğinde bu tür kurumlara özel önem verildiği görülecektir.

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Güneydoğu Anadolu Projesi çerçevesinde gerçekleştirilecek yatırımlar ile ortaya çıkacak potansiyelin bölge kalkınmasında en etkin bir şekilde değerlendirilmesi, özel sektör yatırımcılarının kalkınma sürecine, gelişmenin ilk aşamalarından itibaren katılımının sağlanması için bünyesinde Ekonomik Kalkınma Ajansı türü bir organizasyonun teşkilinin uygun olacağını mütalaa etmektedir.

Bu tür bir organizasyon ile hedeflenen; 1) girişimci ve yatırımcıları bölgeye yönlendirmek; 2) bölgede sınai kalkınmayı sağlamak amacıyla özel sektör ve yabancı sermaye yatırımlarını desteklemek ve böylece ihtiyaç duyulan yatırım alanlarının tesbiti, yatırım projelerinin hazırlanması, işletmelerin yönetim, teknoloji, finansman, pazar imkanlarının geliştirilmesi, işgücü eğitimi gibi konularda hizmet vermek; 3) bölgede düzenli sanayileşmeyi sağlamak amacıyla, ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği içinde, sınai arsa stoğu yapmak, emlakla ilgili faaliyetlerde bulunmak, organize sanayi bölgeleri, küçük sanayi siteleri, iş merkezleri ve parkları tesis etmek ve bunları yatırımcılara satmak ve/veya kiralamak; 4) bölgede sanayileşmeyle birlikte kentsel gelişmeye yönelik projeleri desteklemektir.

Bölgede müteşebbislerin GAP ile yaratılacak olan iş ve yatırım ortamına katılmalarında danışmanlık ve bilgi temini, yönlendirme, tanıtım yapma ve yatırım çekme, işgücü eğitimi, sanayi arazisi ve tesisi arzı sağlamaya yardımcı olacak yerel bir kuruluş halen mevcut değildir. Organize Sanayi Bölgeleri (OSB) politikası dar kapsamda ele alınmaktadır. Sınai yatırımların mekansal dağılımını etkilemek, yatırım sürelerini kısaltmak, ortak hizmetlerin maliyetini düşürmek vs. gibi amaçlarla yatırımcılara OSB benzeri yerlerde ve bunların dışında arazi temini ve hazır fabrika binalarının uygun

koşullarla verilmesi gibi uygulamalar ile özel amaçlı bölge uygulamalarına ülkemizde rastlanmamaktadır. Oysa, bunlar yapılabildiği takdirde, girişimcilerin ilk yatırım maliyetleri düşecek ve bu ilave ve güçlü bir teşvik unsuru oluşturacaktır. Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi (KOSGEB), küçük ve orta ölçekli işletmelerin geliştirilmesine belli ölçüde yönelmiş olmasına rağmen daha çok işletme açıldıktan sonra üretim sürecinde karşılaşılan problemlere eğilmektedir. Bölgesel ölçekte işletmelerin kuruluş aşamasındaki güçlüklerin pek çoğu üzerinde durmamaktadır. Bu da girişimcilerin teşviki açısından büyük bir boşluk yaratmaktadır. EKA'nın bu boşluğu doldurması hesaplanmaktadır. Piyasa ekonomisi çerçevesinde bölgesel kalkınma problemlerinin üstüne ciddi şekilde eğilen bütün ülkelerde bu tür teşkilatlar bulunmaktadır.

7. GAP BÖLGESİ ÖZEL SEKTÖR YATIRIM TEŞVİKLERİ

7.1. Özel Sektör Sanayiinin Durumu

Güneydoğu Anadolu Projesinin uygulandığı bölgede bir taraftan kamu eliyle Türkiye'nin en büyük yatırım programı gerçekleştirilmekte, öte yandan gelişim süreci içinde sosyo-ekonomik göstergeler itibarıyla esasen ülke ortalamasına göre bir hayli geri durumda olan bölgede bölücü terörizm olgusunun ağırlaştırdığı istikrarsızlık ve aşırı işsizlik yaşanmaktadır.

Devlet, terörden en yoğun biçimde etkilenmiş olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki Olağanüstü Hal Bölgesi ve bu bölgeye mücavir illerde kamu hizmeti ve yatırım aksaklıklarını süratle gidererek yaşam koşullarını iyileştirmek ve istihdam olanaklarını arttırmak amacıyla ACİL DESTEK PROGRAMI uygulamasına 1994 yılında başlamıştır.

Bakanlıklararası Uygulama ve Koordinasyon Kurulu (BUKK) karar ve direktifleri doğrultusunda yürütülmekte olan ACİL DESTEK PROGRAMI uygulaması çerçevesinde, aksayan hizmetlerin öncelikleri ile tarımsal üretim artışı ile istihdam yaratacak yatırım konuları ve kredi ile desteklenecek alanlar saptanmıştır.

Kırsal alana götürülecek köy yolları ve içmesuyu hizmetlerine ilaveten bu yörelerde T.C. Ziraat Bankası eliyle kalkınma kooperatifleri ve münferit çiftçilere ek gelir ve istihdam yaratacak arıcılık, süt inekçiliği, küçük ve büyük baş hayvan besiciliği alanında kredi desteği ve mali kaynak sağlayıcı çalışmalar yapılmış ve uygulamaya konmuştur. Ayrıca el dokumacılığı büyük ölçüde teşvik edilmiş, Halk Bankası'nın olağan faaliyetleri kapsamında küçük sanayie dönük kredi ve teknik destek programları yürürlüğe konulmuştur.

ACİL DESTEK PROGRAMI kapsamında yapılan en önemli çalışmalardan birisi Türkiye Kalkınma Bankası'nın özel sektöre ait düşük kapasitede çalışan, atıl durumda olan veya yarım kalmış sınai tesislerin ekonomiye yeniden kazandırılması çalışmasıdır.

Bu çalışma, GAP'ın ACIL DESTEK PROGRAMI'na giren 7 ilinde (Adıyaman, Diyarbakır, Mardin, Siirt, Şanlıurfa, Batman ve Şırnak) yaklaşık 55 sınai tesisin islah ya da iyileştirilmesi halinde yaratacağı istihdam düzeyi ve bunun için gerekli kaynak talebini ortaya koymuştur. Aşağıdaki tabloda değişik aşamalarda olup, değerlemeye alınması uygun görülen tesislerin sayıları, getireceği istihdam ve 1995 yılı fiyatlarıyla finansman gereksiniminin boyutları özet olarak verilmiştir:

Tesislerin Durumu	Tesis Sayısı	İstihdam	Finansman İhtiyacı (Milyar TL)
İşletme	40	1436	466,8
Yatırım+İşletme	12	408	194,7
Yatırım (% 75+)	3	121	22.1
TOPLAM	55	1965	683.6

Bilindiği üzere, GAP'ta yakın zamanlara kadar kuru tarım şartlarına ve hayvancılığa dayalı bir ekonomik hayat sürdürülmekte iken kısmi sulamalı tarıma geçilmiş, günümüzde ise büyük ölçekli su kaynaklarını geliştirme projelerinin gerçekleştirilmesi ile modern sulamalı tarıma geçiş yolunda önemli gelişmeler sağlanmıştır.

Büyük ölçekli kamu yatırımlarının, oldukça uzun sayılabilecek yatırım sürecinde yarattığı önemli miktarlardaki fakat "geçici" istihdamın kalıcılığı ve sürekliliği, esasen aşırı nüfus baskısı altında bulunan tarım sektöründen çok, tarıma dayalı sanayi ve hizmetler kesimindeki gelişmelerle sağlanacaktır.

GAP sulama projeleri tarımsal üretim artışı için kesinlikle belirleyici olmakla beraber, sulama projelerinin tamamlanmış olması tarıma dayalı sanayi gelişimi için yeterli bir koşul olamamaktadır. Bunun yanısıra başka koşulların da hazırlanmış olması da gerekmektedir.

GAP Master Planı (1989) sanayileşmenin GAP bölgesinde ağırlıklı bir şekilde tarıma ve diğer mahalli kaynaklara dayalı olarak gelişeceğini öngörmüştür. GAP ekonomik kalkınmasının sürükleyici sektörü olarak görülen sanayileşmenin sadece teknolojik gelişme ve üst düzey eğitim/öğretim için talep yaratıcı bir sektör olarak kalmayacağı, aynı zamanda bölgelerarası gelir ve istihdam farklılıklarının giderilmesine de önemli katkılarda bulunacağı beklenmektedir.

Sanayileşme süreci ister belli bir merkezden çevreye yayılma şeklinde ister doğrudan olsun, GAP'ta gelir ve istihdamın orta ve uzun vadede sürdürülebilirliği

mutlaka mahalli özel girişimciliğin inisiyatifiyle belli bir süreç içinde yapısal değişim yaşanarak sağlanacaktır. Bu bağlamda ACİL DESTEK PROGRAMI kapsamında Türkiye Kalkınma Bankası tarafından bölgedeki özel sektöre ait düşük kapasitede çalışan; atıl veya yarım kalmış sınai tesisleri bölge ekonomisine yeniden kazandırma amacıyla yapılan islah ya da iyileştirme işlemi istihdama dönük "günü kurtarma" işlemi gibi görülmektedir. Zira bu kuruluşların çoğunun çok daha önceden yer seçimi, uygun (proses) teknoloji seçimi ve kapasite (ölçek) tesbitindeki hatalardan kaynaklanan bir çok kalıcı üretim ve pazarlama sorunlarının bulunduğu bilinmektedir. Bu kuruluşların rasyonellik içinde orta ve daha uzunca bir süre ayakta kalabilmeleri için ya daha büyük mali fedakarlıklarla modernize edilmeleri veya ciddi bir elemeye tabi tutularak tasfiye edilmeleri kaçınılmaz olacaktır.

GAP'ta sanayi dahil iş hayatının içinde bulunduğu ortamı ve bu ortam içinde olumsuz etkileri ülke geneli için de geçerli olan bazı yapısal koşulların neler olduğuna değinilmesinde yarar görülmüştür.

– Genel anlamda altyapı noksanlığı vardır.

– Yüksek enflasyon risk ve belirsizliği, yüksek faizler ise kredi maliyetini artırmaktadır.

– Kurumsal altyapı yetersizliği teşvik uygulamalarının etkinliğini azaltmakta, fon sağlanmasını zorlaştırmakta, enflasyon muhasebesi noksanlığı mali performansı olumsuz yönde etkilemektedir.

GAP bölgesi özelinde ise yaşanan güvenlik sorunları ve sosyal istikrarsızlık koşullarına ek olarak özellikle sanayi alanındaki bölge girişimcilerinin bazı özellikleri ile firma düzeyindeki yetersizliklerden saptanabilen başlıcalarına aşağıda değinilmiştir.

Bölge girişimcilerinin bazı özellikleri:

- Aşırı ihtiyatlılık,
- İş birliğine ürküntü ve tereddütle yaklaşım,
- Konulara dar açıdan bakış ve geleceği okuyamama,
- Deneyimsizlik

Firma-içi bazı olumsuzluklar:

- Fon kaynaklarının (mali yapının) kifayetsizliği (yatırım ve işletme)
- İşgücü beceri düzeyinin düşüklüğü (ucuz işçi)
- Girişimciliğin yetersiz oluşu (bölgesel pazarın ve firmaların yavaş büyümesi)

Ülke genelinde ve bu çerçevede GAP özelinde yukarıda özetle değinilen koşullar altında GAP sanayileşmesinin, bölge ekonomisini "Kalkış"a götürecek ön koşulların tamamlanmasını takip eden gelişim süreci boyunca yapısal değişim gereksinimlerine uyum sağlayabilen girişimciler eliyle uzun vadeli bir perspektif içinde ve aşamalar halinde gerçekleştirilebileceği anlaşılmaktadır.

7.2. GAP Bölgesine Verilen Yatırım Teşvikleri

GAP Master Planı hedef ve stratejileri çerçevesinde Bölge'nin Temel Kalkınma Senaryosu "Tarıma Dayalı İhracat Üssü" olarak belirlenmiştir.

Master Plan, tarıma dayalı sanayi dışında ulaşım, inşaat, madencilik gibi diğer faaliyetlerle hizmetler sektöründeki gelişmeler için "Kırık Gelişme Aksı" olarak adlandırdığı Gaziantep-Şanlıurfa- Diyarbakır koridorunu, öncelikli gelişme alanı olarak tesbit etmiş, kısa ve orta vadede altyapı yatırımlarının ve sanayilerin öncelikle bu koridorda gerçekleştirilmesini öngörmüştür. Bu gelişmenin daha sonra, gelişme potansiyeli gösteren diğer alt-bölgelere yayılması hedeflenmiştir. Bu nedenle Gaziantep, Şanlıurfa ve Diyarbakır kent merkezlerinin yatırımlar açısından yapısal özelliklerine göre, belli bir denge içinde teşvik görmeleri gerekmektedir.

İdaremiz "öncelikli koridor" çerçevesinde Bölge potansiyelinin harekete geçirilmesi amacıyla teşvikler açısından normal yöre statüsünde olan Gaziantep'e "Cazibe Merkezi" kavramı içinde yeni ve ek teşviklerin getirilmesi gerektiğini Hazine ve DPT'ye önermiş fakat bu öneri ilgili kuruluşlarca benimsenmemiştir.

Ancak 1995 yılı başlarında getirilen yeni "Sanayi Kuşağı" teşviğinin kapsamına sadece Gaziantep'in alınmış olması nedeniyle GAP bölgesinde yürütülmeye çalışılan mekansal gelişme stratejisi mantığına uygun olmayan bir teşvik türü uygulamaya konulmuş olmaktadır.

Bu uygulama ile Gaziantep büyüme kutbunun çok hızlı gelişmesi, buna karşılık Şanlıurfa ve Diyarbakır gelişme merkezlerinin bu gelişmenin gerisinde kalmaları sözkonusu olabilecektir.

Öte yandan, 1994 yılından beri uygulanmakta olan ACİL DESTEK PROGRAMI kapsamına bu üç önemli gelişme merkezinden sadece Diyarbakır ili girmektedir. GAP Master Planı'nda öngörülen öncelikli koridor stratejisinin bir ucunda bulunan Diyarbakır, işsizlik başta olmak üzere çeşitli sosyal sorunları bulunan Dicle Havzası için önemli bir cazibe merkezi niteliğindedir. Bu nedenle, özellikle Diyarbakır'ın ve GAP sulamalarından ilk etkilenecek olan Şanlıurfa'nın bölge içi denge açısından daha etkin bir yatırım programı uygulamasına ve daha selektif teşviklerle desteklenmesine gerek görülmektedir.

Türkiye'deki mevcut yatırım teşvik sistemi hakkında uluslararası karşılaştırmalı genel bir değerlendirme yapıldığında teşvik çeşitleri itibariyle büyük bir benzerlik olmasına karşılık, ülkemizdeki uygulamalarda teşviklerin etkinliklerini azaltan çeşitli nedenler göze çarpmaktadır.

Bunların başında teşviklerin finansmanına tahsis edilebilecek yeterli mali kaynakların sağlanamaması gelmektedir. Hakedişlerin çoğunlukla zamanında ve tam ödenmemesi ve bu yüzden yatırımların uzunca bir süre gecikmesi yatırım isteklerini köreltmektedir.

Getirilen yatırım teşviklerinin çeşitli nedenlerle bir türlü selektif olamaması, sağladığı ekonomik faydanın çok düşük marjinal düzeyi, bütün diğer şartlar aynı olsa bile bölge dışından GAP'a yatırım gelmesine yetmemektedir. Bu eğilim bölge içinde nisbi gelişmişlik düzeyi daha ileri durumda olan Gaziantep'e yönelik sermaye akımlarında da göze çarpmaktadır.

Ayrıca, teşvikli yatırımların etkin denetim ve izlenmesi için kurumsal altyapının olmaması ülkemizdeki teşvik sisteminin ciddi bir noksanlığı olarak görülmektedir.

1989-1995 döneminde, yatırım teşviklerinin Marmara, Karadeniz, İç Anadolu, Güneydoğu Anadolu, Akdeniz, Ege ve Doğu Anadolu bölgeleri itibariyle Tablo 1, (a), (b), (c) ve (d)'de gelişme eğilimleri karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

Marmara ve Ege bölgelerinden sonra 3. sırada yeralan GAP bölgesinde görülen önemli bir husus bu iki bölgede 1989 yılından itibaren yatırım talebinde ve verilmiş olan teşvik belgesi sayısında inanılmaz bir artışın 1990 yılında maksimuma çıkmış olması ve takip eden yıl birden bire düşüş göstermesidir. GAP bölgesi ekonomik koşullarında 1985-1995 döneminde kayda değer olumlu bir gelişme olmadığı halde yatırım teşvik talebinde görülen bu ani artışın teşviklerle ilgili açıklanması "hibe" şeklindeki yatırım teşvik primi uygulamasının çekiciliğidir. Yöre koşullarında kontrolü oldukça zor hayvancılık-besicilik sektöründe çok sayıdaki teşvik primi uygulamalarında ve diğer alanlarda saptanabilen amaç dışı ve kötüye kullanışlar nedeniyle bu teşvik türünün kısa süre içinde yürürlükten kaldırılması gerekmiştir. Özellikle Adıyaman, Diyarbakır ve Batman illerinde besicilik ve sınai alanlardaki teşvik belgeleri iptal işlemlerinin 1989, 1990 ve 1991 yıllarında yoğunlaştığı bilinmektedir.

7.3. GAP Yatırım Teşviklerinin 1985-1995 Dönemi Gelişme Eğilimi

GAP bölgesine verilen yatırım teşviklerinin yıllar itibariyle sektörel dağılışı bölgenin ekonomik yapısına uygundur ve onu yansıtıcı niteliktedir. Tablo 2'de görüldüğü gibi teşvik belgeli yatırımların ağırlıklı olarak tarıma dayalı sanayi ve tarımsal faaliyetlerle hizmet sektörlerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Eldeki verilere göre, 1985-95 döneminde GAP'ta toplam 2235 adet yatırım teşvik belgesinin 1056'sı (yüzde 47) tarımsal sanayilere, 765'i (yüzde 34) tarıma (besicilik ağırlıklı) ve 385'i (yüzde 17) turizm amaçlı konaklama ve diğer hizmet sektörlerine verilmiştir.

GAP'ta iller itibariyle 1994 ve 1995 yılları içinde yatırım teşviklerinin belge sayısı, yatırım tutarı ve yatırımın istihdam etkisi açısından gelişimi Tablo 3'te özetlenmiştir. GAP'ın daha güvenli batı bölümünde yer alan Adıyaman'da ve "sanayi kuşağı" teşvik sisteminin uygulandığı Gaziantep'te önemli bir gelişme eğilimi görülmektedir.

7.4. GAP Yatırım Teşviklerinin Gerçekleşme Eğilimi

GAP Bölgesi'nde 1985-1995 dönemi sosyo-ekonomik koşulları altında verilen teşviklerin belge sayısı itibariyle gerçekleşme durum ve eğilimleri, iptal, yatırımı halen

uygulama aşamasında olan (açık) ve yatırımı tamamlanıp teşvik belgesi resmen kapatılmış (kapalı) olarak üç kategoride ele alınmış ve sonuçlar Tablo 4'de GAP ölçeğinde global olarak ve ekindeki tablolarda ise İller itibariyle gösterilmiştir.

Global olarak ve kaba bir değerlendirme ile toplam 2235 yatırım teşviğinin 640'ının (% 30) gerçekleştirildiği, 1380'inin (% 60) yatırımının halen sürmekte olduğu, geri kalan yaklaşık 210'unun (% 10) ise şu veya bu nedenle iptal edilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Aynı değerlendirme yatırım tutarı itibariyle yapıldığında (1985-1995) döneminde 70.5 trilyon liralık toplam yatırım tutarının 2.7 trilyon liralık (% 4) bölümünün gerçekleştirildiği, 64.9 trilyon liralık (% 92) bölümünün halen yatırım sürecinde olduğu, geri kalan 2.9 trilyon liralık (% 4) bölümünün ise iptal edilmiş olduğu görülmektedir. Bu değerlendirme GAP ölçeğinde Tablo 5'de, ekindeki tablolarda ise GAP illeri itibariyle gösterilmiştir.

Yatırım teşvik politikaları ve uygulamalarında aşağıdaki hususların dikkate alınmasında yarar görülmektedir:

1- Mali teşvikler ÖNCE'den, SELEKTİF bir şekilde, söz konusu yatırımı gerçekleştirebilecek düzeyde ÖNEMLİ miktarda ve KURUMSAL ALTYAPI'sı oluşturularak uygulanmalıdır.

2- Sabit yatırım maliyetinin, yüksek enflasyon koşullarında aşırı artmaması için ya yatırım süresini kısaltıcı tedbirler alınmalı ya da önceden hazırlanmış bina ve tesislerin sağlanması yoluna gidilmelidir.

3- Bölgede çok ortaklı ve ölçekli yatırımlardan çok, daha etkin çalışabilecek küçük ve orta boy münferit girişimler teşvik edilmelidir.

8. GAP'A ULUSLARARASI İLGİ VE KATILIM

Güneydoğu Anadolu Projesi özellikle son iki yıl içinde entegre özelliği, insanı odak alan kalkınma felsefesi ve sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı ile uluslararası medyada ve platformlarda övgü ile söz edilen bir proje konumuna ulaşmış bulunmaktadır. Daha önceleri GAP'ı neredeyse sadece sınır aşan sular bağlamında ele alma eğilimi, yerini projenin değişik sektör ve boyutlarında yapılan çalışmalar, gerçekleştirilen uygulamaların çoğunlukla olumlu biçimde bahsedildiği, finans modellerinin irdelediği, yarattığı yatırım imkanlarının incelendiği, yöre halkı üzerindeki olumlu etkilerinin vurgulandığı ve konunun su boyutunun önüne geçtiği bir döneme bırakılmaktadır. GAP İdaresi'nce projenin tanıtımı ve açıklanması yönünde bazı uluslararası kuruluşlarla yapılan temaslar da sonuç vermeye başlamıştır.

GAP İdaresi ile Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) ortaklaşa olarak düzenledikleri "Sürdürülebilir Kalkınma ve GAP" konulu seminer, kamu ve özel kesim yetkililerinin yanısıra üniversite, gönüllü kuruluşlar, uluslararası kuruluşlar ve

yabancı misyon mensuplarının geniş katılımı ile gerçekleştirilmiş ve büyük ilgi toplamıştır. Bu doğrultuda GAP İdaresi ve UNDP beraberce "GAP'ta Sürdürülebilir Kalkınma" isimli bir "Şemsiye Proje" geliştirmişlerdir. GAP'ta sürdürülebilir insani gelişme kavramına giren 28 alt projeden oluşan şemsiyenin toplam finansman tutarı 4.2 milyon ABD Doları olup, bunun 1.5 milyon Dolarının Türk Hükümeti, geri kalan kısmının da UNDP ve üçüncü ülkeler tarafından karşılanması öngörülmektedir. Halen ilgili kuruluşlarca incelenmekte olan proje kabul edildiği takdirde yabancı ülkelerin GAP'a finansman ve aktivite olarak doğrudan katılımı tescil edilmiş ve GAP uluslararası bir faaliyet alanına dönüşmüş olacaktır.

Uluslararası kuruluşlardan biri olan UNICEF GAP Sosyal Eylem Planı'ndaki ilke ve uygulama önerileri çerçevesinde, GAP İdaresi, Şanlıurfa Valiliği ve İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü işbirliği ile başlatılan "Şanlıurfa İli Kırsal ve Kentsel Alanlarda Kadına Destek Pilot Uygulama Programı"nı desteklemektedir. GAP bölgesindeki kadının durumunun iyileştirilmesi ve kalkınma sürecine entegre edilmesine yönelik olarak hazırlanan bu program Şanlıurfa'nın gecekondulu mahallelerinden Yakubiye Mahallesi ve Sağlık Köyü'nde uygulamaya geçirilmiştir.

Programın en önemli bileşenlerinden birisi, pilot alanlarda Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (ÇATOM)'nin kurulmasıdır. Pilot alanlarda kurulan ÇATOM'larda kadınlara ve genç kızlara yönelik okuma-yazma, genel sağlık, ana-çocuk sağlığı, aile planlaması, beslenme, ev ekonomisi, gelir elde etmeye yönelik beceri kazandırma vb. konularda kurslar düzenlenmektedir. Proje çerçevesinde yerel toplum içinden seçilen gönüllülerden, kadınların birebir izlenmesinde ve eğitilmesinde yararlanılmaktadır.

GAP'ın entegre, çok sektörlü, insanı merkez olarak alan ve sosyo-ekonomik kalkınmayı amaçlayan niteliği ile yapılan tanıtım çalışmalarının son bir sonucu olarak, GAP finansmanından şimdiye kadar uzak kalmış bulunan Dünya Bankası, bu politikasını değiştirerek, 1995 yılı içerisinde iki ayrı proje belirleme misyonunu GAP İdaresi'nce hazırlanan proje önerileri çerçevesinde ülkemize ve bölgeye göndermiş, GAP'ta kentsel altyapı sektörü ile GAP'ta tarım sektörüne finans sağlamaya istekli olduğunu bildirmiştir. Beraberce geliştirilen proje paketleri Dünya Bankası'ndan gerekli talebin yapılması için Hazine Müsteşarlığı'na takdim edilmiş bulunmaktadır.

Avrupa Toplulukları Temsilciliği, 1996-2000 döneminde Avrupa Birliği tarafından uygulamaya konacak "Yeni Akdeniz Programı" çerçevesinde, GAP'taki projelerimize finans sağlamaya istekli olduğunu bildirmiş ve projeler hakkında bilgi almıştır.

GAP'a Hibe Katkıları

Güneydoğu Anadolu Projesi uygulamaları ilerledikçe yabancı ilgisi ve projeye katılımı artmaktadır. GAP bugüne kadar yabancı ülkeler tarafından 2.2 milyon Dolarlık hibe katılımı yapılmıştır.

Fransa Hükümeti, kıt bir kaynak olan suyun bölgenin sosyal, ekonomik ve ekolojik koşullarında optimal kullanımına yönelik "Sulama Kanallarındaki Suyun Regü-

lasyonu ve İşletilmesi ile Sulama Metod ve Teknolojileri" araştırması için 1 milyon frank (167000 Dolar), Amerikan Hükümeti GAP Uluslararası Havalimanı projesi için 720000 dolar, GAP Coğrafi Bilgi Sistemi için 377000 dolar ve Kanada Hükümeti "Yaş Sebze ve Meyvenin Hasat Sonrası İşlemi" projesi için 339000 Kanada Doları hibe vermiştir. Ayrıca yine Kanada Uluslararası Kalkınma Ajansı (CIDA)'dan sağlanan hibe ile Atatürk Baraj Gölü Çevresi Alt Bölgesel Gelişme Planı çalışmaları yapılmaktadır. İsrail firmaları GAP Bölgesi'nde 50000 dolarlık örnek basınçlı sulama (yağmurlama ve damlama) tesisi kurmuşlardır. Ayrıca Siverek'e 33000 dolarlık bir kentsel atıksu arıtma cihazı tesis edilmiştir. ABD Ulusal Sağlık Enstitüsü'nden sağlanan 150.000 dolar hibe ile Yale Üniversitesi bölgede sulamayla gelen hastalıklar ve şark çıbanı üzerinde araştırmalar yapmaktadır.

GAP İdaresi'nin koordinasyonunda, gerçekleştirilen bu çalışmalar yabancıların GAP'a ilgisinin en açık delilidir.

9. GAP'IN KURUMSAL YAPISI

Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü'nce yapılan çalışmalarla Aşağı Fırat Havzası ve Dicle Havzalarından ne şekilde yararlanılacağına açıklık kazanmasıyla, 1977 yılında bu iki havza projelerinin "Güneydoğu Anadolu Projesi" şeklinde adlandırılması benimsenmiştir. Güneydoğu Anadolu bölgesinin "bölgesel planlama" çerçevesinde ele alınması, yürütülmekte olan faaliyetlerin koordinasyonunun sağlanması ve yönlendirilmesi görevi 1986 yılında Devlet Planlama Teşkilatı'na verilmiştir.

6 Kasım 1989 tarih ve 20334 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 388 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı (GAP İdaresi) kurulmuştur. İdare'nin kuruluş amacı Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamına giren yörelerin süratle kalkındırılması, yatırımların gerçekleştirilmesi için plan, altyapı, ruhsat, konut, sanayi, maden, tarım, enerji, ulaştırma ve diğer hizmetleri yapmak veya yaptırmak, yöre halkının eğitim düzeyini yükseltmek için gerekli tedbirleri almak veya aldirmek, kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamaktır. GAP Yüksek Kurulu, Teşkilatın en yüksek karar organı olup, her türlü plan, proje ve programları inceleyerek karara bağlar. GAP Yüksek Kurulu, Başbakan veya görevlendireceği bir Devlet Bakanı'nın başkanlığında, GAP'tan sorumlu Devlet Bakanı, DPT Müsteşarlığı'nın bağlı olduğu Devlet Bakanı ile Bayındırlık ve İskan Bakanı'ndan oluşmuştur.

GAP İdaresi, Başkanlık Ankara'da ve Bölge Müdürlüğü Şanlıurfa'da olmak üzere örgütlenmiştir.

GAP BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI

GAP'IN SOSYAL BOYUTU

1. GİRİŞ

Kalkınma projelerinin hedeflerine ulaşmasındaki etkinlik, büyük oranda, hedeflediği, toplumun özgül sosyo-ekonomik ve kültürel yapısının bilinerek stratejilerinin ona göre belirlenmesine ve projeye halk katılımının sağlanmasına bağlıdır. Çünkü toplumlar homojen olmayıp, sosyo-ekonomik ve kültürel temelde farklılaşmış gruplardan oluşurlar ve her bir grubun projeden farklı biçimde etkilenirler. Bu farklılaşmaların gözönünde bulundurulması projelerin tasarımı ve bütünsel bir kalkınmanın gerçekleştirilmesi için farklı grupların kalkınmaya entegrasyonu için özel projelerin ve stratejilerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde, kalkınma projeleri toplum içi farklılaşmaları daha da artırmakta, baştan dezavantajlı konumdaki toplumsal kesimlerin daha da yoksullaşmasına ve marjinalleşmesine neden olabilmektedirler. Bu ise, beraberinde belirli sosyal sorunları getirmektedir.

Güneydoğu Anadolu Projesi çok sektörlü entegre bir bölgesel kalkınma projesidir. Sürdürülebilirlik bu projenin temel ilkelerinden biridir. Böylesine büyük bir projenin bölgenin toplumsal yapısı üzerinde önemli etkileri olacağı gibi, projenin hedeflerine ulaşmasındaki etkinlik de, bu yapının, projelerin hazırlanması ve uygulama aşamalarında gözönünde bulundurulması ve projeye halk katılımının ve desteğinin alınmasıyla yakından ilişkilidir. Bu nedenle yönelinen hedef grupların toplumsal yapılarının bilinmesine ihtiyaç vardır.

2. SOSYAL PROJELER

Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı tarafından, uygulamalarda yön göstermek, temel ilkeleri belirlemek, toplum katılımını harekete geçirmek ve farklı toplumsal grupları (kadınlar, göçerler, topraksızlar, kent yoksulları vb.) kalkınma sürecine entegre ederek sosyo-ekonomik düzey farklılıklarını azaltmanın yollarını belirlemeye yönelik olarak, 1992 yılından başlayarak bir dizi uygulamalı sosyal araştırma projesi yaptırılmıştır.

Bunlar sırasıyla;

- a) GAP Bölgesi Toplumsal Değişme Eğilimleri Araştırması
- b) GAP Bölgesi Nüfus Hareketleri Araştırması
- c) GAP Bölgesi'nde Kadının Statüsü ve Kalkınma Sürecine Entegrasyonu Araştırması

d) GAP Bölgesi Baraj Göl Aynası Altında Kalacak Yörelere İstihdam ve Yeniden Yerleştirme Sorunları Araştırması

e) GAP Sulama Sistemlerinin İşletme-Bakım ve Yönetimi Projesi Sosyo- Ekonomik Çalışma'dır.

Bu araştırmalar bilimsel objektivite ilkesiyle ele alınmış olup, Hükümet Dışı Kuruluşlar (NGOs) ve akademisyenler tarafından yapılmıştır. Bu çalışmalar çeçevesinde, toplumun farklı kesimlerinden (kadın, erkek, genç, kır-kent) yaklaşık 10.000 kişi ile yüzyüze görüşme yapılmış ve soru kağıtları doldurulmuştur. Bu örneklem hacmiyle, bu çalışmalar bölge üzerine yapılan en kapsamlı çalışmalar olma niteliğine sahip bulunmakta olup, uluslararası bilimsel araştırma standartlarına uygundur.

2.1. GAP Bölgesi Toplumsal Değişme Eğilimleri Araştırması

Bölgedeki kentsel ve kırsal toplulukların toplumsal yapı profilini, maddi varlıklarını ve fiziki koşullarını ortaya çıkararak, GAP'ın bu yapıda yaratacağı değişimleri, dinamikleri ile birlikte tesbit etmeyi amaçlayan araştırma bölge illerinin beşinde (Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin ve Şanlıurfa) yürütülmüş ve sonuçlandırılmıştır.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre; bölgede az nüfuslu çok sayıda birimden oluşmuş yaygın ve dağınık bir yerleşme düzeni egemendir. Bölgede köy başına ortalama 1.2 mezra düşmektedir. Yaygın bir ekonomik etkinlik olan hayvancılığa bağlı olarak göçebe-yarı göçebe bir yaşam biçimi etkinliğini korumaktadır. Göçebe (ya da konar göçer) nüfus barındıran köy oranı % 2.9'dur. Bunun yanısıra yarı göçer bir yaşam sürdüren köy oranı % 8.8'dir. Köylerin % 61.8'i bir ya da bir kaç aşirete bağlı hane halklarından oluşmaktadır. Topraksız aile oranı % 30.2'dir. Hane reislerinin yarısından çoğu (% 51.9) yenilik ve değişimlere ayak uydurma eğilimindedir. Kadınlar eşlerine göre gelenek, töre ve alışkanlıklarıyla bağdaşmayan değişimlere ve yeniliklere uymaya daha eğilimlidir (% 57.3). Yetişkin bireyler, yenilik ve değişime en yakın bireylerdir. Evren genelinde beşte bir düzeyinde olan gazete izleme oranı kırdaki % 6.2 iken, kentte % 40.2'dir. Televizyonun izlenme oranı ise kırdaki % 91.8, kentte % 92.1'dir. Kır kesiminde televizyon etkinlik bakımından en önemli yayın aracıdır. Hane reisleri ekonomik sorunları bölgenin en önemli sorunları olarak görmektedirler.

2.2. GAP Bölgesi Nüfus Hareketleri Araştırması

Bölgedeki mevcut göç örüntülerini nedenleriyle saptamak ve gelecekte meydana gelebilecek değişimler üzerinde kestirimlerde bulunmak bu araştırmanın temel amacını oluşturmaktadır. Saha çalışması bölge illerinin yanısıra (Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Şanlıurfa) Adana, İzmir ve İstanbul gibi metropollerde de yürütülmüştür.

Geleceğe ilişkin nüfus politikalarının oluşturulmasına ve yerleşim, altyapı, işgücü, sosyal ve kültürel hizmetlerin planlanmasına girdiler sağlayan araştırmanın bulgularını kısaca özetlemek mümkündür.

Köylerin % 27.6'sında yurt dışı göç olgusu gözlenmiştir. Köylerin % 38.2'sinde köyde oturmasına rağmen sürekli köy dışında çalışanlar bulunmaktadır. Örneklem köylerinden % 42.5'i çevre köylerden mevsimlik işçi almaktadır. Kırsal alanda hanelerin % 40.3'ü topraksızdır. Hane reislerinin % 39'unun kasaba ya da şehre göç etmek istedikleri saptanmıştır. Göç etmek isteyenlerden yer bilgisi alınabilen 271 haneden 185'i (% 68.3) GAP Bölgesi'nde bir kenti, 59'u (% 21.8) GAP-dışı bir batı ilini, 3'ü (% 1.1) yurt dışını belirtmiştir. Göç niyeti olan hanelerin yaklaşık yarısı (% 45.7) topraksız hanelerden oluşmaktadır. Niçin göç etmek istedikleri ya da göç etmek istemelerinin temel gerekçesinin ne olduğu sorusuna geçerli yanıt alınan hane reislerinin % 86.8'i işsizlik, topraksızlık ve geçim sıkıntısı gibi ekonomik nedenleri, % 9.5'i çocuk okutmama ve yaşam standardının düşük olması gibi sosyal nedenleri, % 3.7'si huzur ve can güvenliğinin olmaması gibi politik nedenleri ileri sürmüşlerdir. GAP içi kentlerinde hane reislerinin çoğunluğunun bir meslek sahibi olduğu ve çalıştığı, işsiz olanların ise % 22 oranında olduğu saptanmıştır. Bu hane reislerinin % 92'si aile göçü yapmış, geri kalanlar bekar olarak gelmişlerdir. Bölge kökenli mevsimlik tarım işçisi hane reislerinin % 57.4'nün okuma yazması yoktur. Bu hem genel ülke kırsal alanındaki hem de bölge özelindeki ortalamalarının çok altında bir orandır. Daha önce bölge dışına göç etmiş olanların yaklaşık % 25'i geri dönme eğilimindedir.

2.3. GAP Bölgesi'nde Kadının Statüsü ve Kalkınma Sürecine Entegrasyonu Araştırması

Bölge kadınının içinde bulunduğu koşulların belirlenerek, onların kalkınma sürecine entegre edilmesine yönelik politikaların, stratejilerin ve tedbirlerin geliştirilmesi amacıyla yaptırılan bu çalışma bölge illerinin beşinde (Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin ve Şanlıurfa) kırsal ve kentsel alanlarda gerçekleştirilmiştir.

Elde edilen bulgulara göre; kırsal alanda hanelerin % 42'inde erkekler geçici olarak köy dışına çalışmaya gitmektedirler. Kadınlarda mevsimlik göç/işçiliğe katılım oranı % 10'dur. Köy dışına çalışmaya giden kadınların 1/3'ünün toplam kazançları konusunda hiç bir fikirleri yoktur. Hane nüfuslarının kalabalık olması (ortalama hane büyüklüğü kırdaki 7.9, kentte 4.7) kadınların evdeki iş yüklerini artırmaktadır. Aile tiplerine bakıldığında, çekirdek aile oranının kırdaki % 60, kentte % 69, geniş aile oranının da kırdaki % 24, kentte % 13 olduğu saptanmıştır. Kocasıyla akrabalık bağı bulunan kadınların oranı kırdaki % 52.4 iken, kentte % 36.3'tür. Kadınlarda ilk evlenme yaşı kırsal alanda 17 iken, kentte 17.5'tir. Evlilik kararı, kırsal alanda büyük oranda aile büyükleri tarafından alınmakta (% 47), kentsel alanda ise aile büyükleri ile kızın fikri sorulmaktadır (% 53.6). Evlenmelerde başlık geleneği sürmektedir. Evlenirken başlık alınan kadınların oranı kırdaki % 47 iken, kentte % 30'dur. Kırsal alanda görüşülen kadınların % 76.4'ü okuma-yazma bilmiyor, % 6.3'ü okur-yazar, % 16.8'i ilkökul mezunudur. Çok az sayıda kadın ilkökul üstü eğitim görmüştür. Kentte ise bu oranlar sırasıyla, % 44.9, % 10.7, % 31.1'dir. Öte yandan kentli kadınların % 11.2'si ortaokul/lise, % 1.6'sı ise fakülte mezunudur. Kırsal alanda kadınların % 63.8'inin, kentte % 50.0'sinin bir ya da birden fazla sağlık şikayeti olduğu bulgulanmıştır. Kırsal alanda ortalama çocuk sayısı 5 iken, kentte 3.5'tir. Kadınlar devletten en fazla günlük iş

yüklerini azaltıcı çeşme, çamaşırhane gibi tesislerin yapımını istemekte, ayrıca mesleki kurslar, sağlık ocağı ve okuma-yazma kursları hizmetlerini arzulamaktadırlar.

Çalışma sonunda elde edilen bulgulara dayalı olarak uygulamaya yönelik "Eylem Planı" hazırlanmıştır.

2.4. GAP Bölgesi Baraj Göl Aynası Altında Kalacak Yörelere İstihdam ve Yeniden Yerleştirme Sorunları Araştırması

Yerleşim yeri ve toprak başta olmak üzere üretim kaynakları baraj suları altında kalacak nüfusun planlı bir biçimde, istihdam boyutunun da düşünülerek, yeniden yerleştirilmesine ve kamulaştırma bedelini alanların bu kaynakları üretken alanlara yatırımlarının sağlanmasına yönelik insan öncelikli politikaların belirlenmesi bu projenin temel amacıdır.

Bu araştırma çerçevesinde, yapımı tamamlanan 3 baraj (Karakaya, Hancağz ve Hacıhıdır) yapımı devam etmekte olan 4 baraj (Atatürk, Dicle, Kralkızı ve Batman)ve yapımı planlanan 1 baraj (İlsu) olmak üzere 8 barajdan etkilenmiş ya da etkilenecek olan nüfustan örnek seçilerek anketler uygulanmıştır.

Bu araştırmanın bulgularına göre; daha önce iskana tabi tutulandan devletce yerleştirilenlerin % 67.2'si, kamulaştırma bedelini alanların % 88.6'sı eskiden yaşadıkları yere geri dönme isteğindedirler. Kamulaştırma bedelleri ağırlıklı olarak taşınmaza yatırılmakta ve günlük tüketime harcanmaktadır. Kamulaştırma bedelini alanların temel sorunları "ekonomik" iken yerleştirmeye tabi tutulanların ise "çevre ile uyum" olduğu saptanmıştır. Hanelerin % 58'i devlet tarafından iskan edilmeyi isterken, % 42'si kamulaştırma bedelini alıp kendi seçeceği yere yerleşmek istemektedir. Göl aynasından etkilenen hanelerin 2/3'sinden biraz çoğunun yerleşilen yerden memnun olmadığını göstermektedir. Memnuniyetsizlik oranı kamulaştırma bedelini alıp kendi isteği ile yerleşenlerde % 74 iken, devlet tarafından iskana tabi olan hanelerde % 63'tür. Yerleşilen yerde yeterli düzeyde gelir elde edememe (% 41) memnuniyetsizliğin en önemli nedenidir. Bu oran iskana tabi olanlarda % 37, kamulaştırma bedelini alanlarda % 49'dur. Yeni yerleşilecek yerde devletten en fazla destek beklenen alan iş ve işyeri imkanının yaratılmasıdır (% 42). Hanelerin % 36'sı tarımsal faaliyette bulunmak, % 6'sı hayvan yetiştiriciliği yapmak için devletten destek beklemektedir. Ayrıca kredi sağlama, ev ve toprak alımı ve eğitim gibi konularda da devletten destek bekleyen haneler bulunmaktadır.

Bu araştırmanın sonuçlarına dayalı olarak "Eylem Planı" hazırlanmıştır. Eylem Planı'nda temel yaklaşım katılımcılık ve sürdürülebilirliktir.

2.5. GAP Sulama Sistemlerinin İşletme-Bakım ve Yönetimi Projesi Sosyo-Ekonomik Çalışma

GAP sulama sistemleri için uygun ve toplumsal olarak kabul edilebilir işletme-bakım ve yönetim modelinin ve bu sürece çiftçi katılımını sağlamanın yollarını belir-

lemek amacıyla, bu çalışma mevcut ve açılacak olan toplam 12 sulama alanında yaptırılmıştır.

Araştırma bulgularına göre, bölgede su paralarının geç ödenmesi çok yaygındır (% 57). Sorunların çözülmesi bakımından, muhtarlar (% 40) köydeki yaşlı ve saygın kişiler (% 58) sorun çözücü olarak değerlendirilmektedir. Köy muhtarlarının çoğunluğu (% 69) sulama sistemleri bakım işlerinin çiftçiler ve devlet tarafından birlikte ele alınması gerektiğini belirtmiştir. Sadece çiftçilerin sorumlu olması gerektiğini (% 13) ve devletin sorumlu olması gerektiğini (% 13) düşünenler birinci alternatifte göre, marjinal kalmaktadır.

Önemsenecek oranda bir çiftçi grubu tarafından (% 41) su paraları düşük bulunmakta, % 20'lik bir grup da su paralarını normal bulmaktadır. Su paralarını yüksek bulanların oranı ise % 38'dir. Çiftçilerin % 75'i su parasını zamanında ödemeyenlerin ağır para cezalarıyla cezalandırılmasını istemekte, % 37.5'i ise para ödenmemesi durumunda sulama suyunun kesilmesini doğru bulmaktadır. Çiftçilerin önemli bir bölümü (% 48.5) sulama sisteminin yönetimi için "sulayıcı grup" kurmak bakımından kendine güvenmektedir. Bütün örgütlenmeyi devlete bırakmayı doğru bulanlar da oldukça çoktur (% 44.6). Bununla birlikte, çiftçilerin % 74.1'i böyle bir örgütlenmeye katılmaya isteklidir.

Bu araştırmanın diğer bir önemli bulgusu, sulu tarımla birlikte toprak mülkiyetindeki yoğunlaşmanın azalmasıdır. Öyle ki, bölge genelinde topraksızların oranı % 40 iken, bu araştırmanın yapıldığı alanda % 34.3 olarak bulunmuştur.

3. GAP SOSYAL EYLEM PLANI

Araştırmaların tamamlanmasını takiben, GAP İdaresi bünyesinde, araştırma sonuçlarının ışığı altında, kalkınma boyutunu vurgulayan ve katılımcı yaklaşımla bölgenin sosyal kalkınmasını gerçekleştirmeye yönelik temel politika, hedef, strateji ve uygulama tedbirlerini ortaya koyacak "GAP Sosyal Eylem Planı"nı hazırlayacak bir "GAP Sosyal Araştırma ve Eylem Kurulu" (GAP-SAEK) oluşturulmuştur. 1994 yılında çalışmalarına başlayan kurulda, ODTİ Sosyoloji Bölümü, Ankara Üniversitesi ve Hacettepe Üniversitesi'nden akademisyenler ve DPT, Türkiye Kalkınma Vakfı, Sosyoloji Derneği ve GAP İdaresi'nden uzmanlar yer almıştır.

GAP-SAEK tarafından yaklaşık 6 aylık bir sürede tamamlanarak ilgili kuruluşların görüşlerine sunulan ve bu görüşler doğrultusunda yeniden düzenlenen GAP Sosyal Eylem Planı'nın amacı; GAP'ta insan boyutunun önemini vurgulamak ve bu temel öğeyi GAP Master Planı doğrultusunda üretilen projelerle ilişkilendirmek; bölge içindeki farklı grup ve katmanların kalkınma süreciyle bütünleşmelerini sağlamak; GAP bölgesine yönelik sosyal hizmetlerin etkinliğini ve yaygınlığını artırarak, bu bölge ile diğer bölgeler arasındaki sosyal gelişmişlik farkını orta vadede en aza indirmek, uzun vadede ise ortadan kaldırmak; projelerin tasarımı ve uygulama sürecine toplum katılımını sağlayarak sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirmek; planı ve

uygulayıcılara ışık tutacak strateji ve politika önerileri üretmektir.

GAP Sosyal Eylem Planı entegre bir yaklaşıma sahiptir ve gerçekte orta vadeli projelendirme ve uygulamalarda bir çerçeve hazırlamaktadır.

GAP Sosyal Eylem Planı'ndaki ilke ve uygulama önerileri çerçevesinde, UNICEF'in de desteği ve GAP İdaresi ile Şanlıurfa Valiliği ve İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü işbirliği ile "Şanlıurfa İli Kırsal ve Kentsel Alanlarda Kadına Destek Pilot Uygulama Programı" başlatılmıştır. GAP Bölgesi'ndeki kadınların durumunun iyileştirilmesi ve kalkınma sürecine entegre edilmesine yönelik olarak hazırlanan bu program Şanlıurfa'nın gecekondulu mahallelerinden Yakubiye Mahallesi ve Sağlık Köyü'nde uygulamaya geçirilmiştir.

Programın en önemli bileşenlerinden birisi, pilot alanlarda Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (ÇATOM)'nin kurulmasıdır. Bu amaçla Şanlıurfa Valiliği-GAP İdaresi işbirliği ile Yakubiye Mahallesi'nde bir bina kiralanmış, Sağlık Köyü'nde ise muhtarlık tarafından bir bina sağlanmıştır.

Pilot alanlarda kurulan ÇATOM'larda kadınlara ve genç kızlara yönelik okuma-yazma, genel sağlık, ana-çocuk sağlığı, aile planlaması, beslenme, ev ekonomisi, gelir elde etmeye yönelik beceri kazandırma vb. konularda kurslar düzenlenmektedir. Bu kurslar 20 Kasım 1995 tarihinden itibaren başlatılmış bulunmaktadır. Proje çerçevesinde yerel toplum içinden seçilen gönüllülerden, kadınların birebir izlenmesinde ve eğitilmesinde yararlanılacaktır.

Programın yürütülmesi kuruluşlar arası etkin bir işbirliği ve koordinasyonla yapılmaktadır.

4. SOSYO-KÜLTÜREL DEĞİŞİM

Bölgede ağırlıklı olarak kuru tarım koşulları geçerli olup verimlilik çok düşüktür. Bunun sonucu olarak kırsal toplulukların pazarla ilişkileri çok sınırlı olup içe dönük ve kapalı bir yapı göstermektedirler. Sulu tarımın getireceği yeni tür üretim örgütlenmesiyle bu içe dönüklük kırılabilir, kırsal topluluklar gerek tarımsal girdi sağlamak gerekse üretmiş oldukları ürün fazlasını ya da sulamayla birlikte yetiştirilmeye başlanacak endüstri ürünlerini pazarlamak amacıyla pazar ilişkileri içine gireceklerdir. Bir anlamıyla kapalı toplumdan açık topluma geçiş süreci hızlanacaktır.

GAP ile birlikte nüfus hareketlerinde de önemli değişmelerin yaşanması beklenmektedir. Bölge içinde kırsal alanlardan kentsel alanlara, kuzeydeki dağlık alanlardan güneydeki ovalara doğru bir nüfus hareketi yaşanmaktadır. Öncelikle bölge dışına mevsimlik ve kalıcı göçte azalmalar olabilecek, sonra GAP'a komşu illerden, Doğu Anadolu'dan ve az da olsa diğer bölgelerden GAP'a doğru bir göç olgusu yaşanabilecektir. Daha önce başka bölgelere göç etmiş nüfusun bir kısmı yeni görüş, beceri ve sermayeleriyle birlikte bölgeye geri dönebileceklerdir.

Öte yandan sulu tarımın gelişmesi, modernleşme ve kentleşmedeki artış ile görülen örüntüsündeki değişimler, bölgenin geleneksel ve sosyo-politik örgütlenme biçimi olan aşiret yapısını etkileyecektir. Bireysel bilinç ve aşiretten daha küçük toplumsal birimlere ait olma bilinci, aşiret aidiyetinin ve dayanışmanın önüne geçecek ve farklı nüfus gruplarının birbirlerini daha yakından tanımalarının bir sonucu olarak sosyal ve kültürel bir etkileşim gerçekleşebilecektir.

5. SULU TARIMIN SOSYO-EKONOMİK VE KÜLTÜREL BOYUTU

11 Nisan 1995 tarihinden itibaren, Atatürk Barajı'ndan Şanlıurfa tünelleriyle alınan su Harran ovasına verilmiş ve 30000 hektarlık tarım alanı sulamaya açılmıştır. Bu miktar aşama aşama artacak ve sonuçta GAP Bölgesi'nde 1.7 milyon hektarlık tarım alanında sulu tarım yapılabilecektir.

Sulu tarımın bölge insanının sosyo-ekonomik ve kültürel yapısında önemli değişimleri beraberinde getireceği açıktır. Bu değişimlerin yönlendirilerek, sürdürülebilir bir tarımsal kalkınmanın sağlanması büyük önem taşımaktadır. Bu konuda çiftçi katılımının önemi büyüktür. Etkili bir çiftçi katılımını harekete geçirmenin yolu ise, sosyal mühendislik çabalarıyla çiftçinin tabandan örgütlenmesinden geçmektedir. Çiftçi örgütlenmesi ve katılımı, sulama sistemlerinin işletme, bakım ve yönetimi faaliyetlerinin daha ucuz, daha hızlı ve verimli yürütülmesini sağlayacak, sürdürülebilir bir kalkınmanın koşullarını oluşturacaktır. Yapılan çalışmalardan böyle bir bilincin gelişmeye başladığı görülmektedir. Çiftçilerimiz daha şimdiden tarla içi kanalların bakımını, kendi aralarında suyun adilce paylaşılması ve sulama paralarının toplanması işlerini yüklenmeye istekli görünmektedirler. Bu amaçla Harran'da 7 tane sulama birliği kurulmuş bulunmaktadır. Ancak bu alanda bilgilendirmeye ihtiyaç duydukları da açıktır.

Çiftçi örgütlenmesi birkez harekete geçtikten sonra, sulamayla sınırlı kalmayacak, tarımsal girdi temininden, ürünlerin işlenmesine ve pazarlamaya kadar birçok alanda etkin rol üstlenebilecektir. Bu gelişmenin bölge kırsal alanında geleneksel toplumdaki modern topluma geçişi hızlandıracağı beklenmektedir.

Sulu tarımın ve bunun getireceği verim artışının halkta büyük bir zihniyet devrimi gerçekleştireceği açıktır. Kuru tarım koşullarında doğal koşullara bağımlılığı yüksek olan ve buna dayalı olarak kaderci, yani edilgen bir zihniyet yapısı geliştirmiş olan bölge insanı, insan iradesinin ve etkinliğinin doğayı kendi çıkarları doğrultusunda değiştirebileceğinin bilincine ulaşacak, daha mücadeleci ve girişimci bir zihniyet yapısı oluşturacaktır.

Sulu tarım bölgede birim alandan daha fazla gelir elde edilmesini sağlayan ürünlerin yetiştirilmesini mümkün kılacaktır. Bunun etkisi üç yönlü olacaktır. Bunlardan birincisi gelir artışına dayalı olarak tüketim normlarının değişmesi, ikincisi bunun sonucu olarak iç pazarın genişlemesi ve üçüncü olarak dışa açılmaya dayalı olarak davranış biçimlerinin değişmesi olacaktır.

GAP BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI

EKONOMİK KALKINMA AJANSI MODEL ETÜDÜ

1. ÖNSÖZ

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), 2000'li yıllarda ülkemizin geleceğini güvence altına alan en büyük bölge kalkınma projesidir. Projenin amacı; Güneydoğu Anadolu bölgesinde, Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde 22 baraj ve 19 HES inşa ederek, 1.7 milyon hektar araziye sulamak, 27 milyar kWh enerji üretmek ve özellikle tarım, sanayi, hizmetler, ulaştırma, eğitim, sağlık, şehir ve kırsal altyapı, konut v.b. alanlarda topyekûn kalkınmayı temin etmektir.

Proje kapsamında sulama projelerinin inşa edilmesiyle kuru tarım tekniğinden sulu tarım tekniğine geçilmesi, tarımda ürün deseni ve ürün yoğunluğunun değişmesi ve tarımsal üretimde önemli artışların olması beklenilmektedir. Projenin etkileri sadece tarım üretiminin artışıyla sınırlı kalmayacak, tarıma dayalı ve tarım dışı sanayilerin gelişmesinde görülecektir. Bunlara paralel Gayrisafi Yurtiçi Hasıla'yı (GSYH) oluşturan inşaat, hizmetler ve ticaret sektörlerinde canlanma ve değişim olacaktır.

Toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesiyle başlayacak olan değişimin boyutlarını tespit etmek, diğer sektörlerle ilişkilerini ve birbirleri üzerindeki etkilerini belirlemek ve bölgenin 2005 yılına kadar uzanan dönem içinde kalkınmasının amaçlarını, temel stratejilerini ve hedeflerini tesbit etmek amacıyla GAP Master Planı hazırlanmıştır. Master Plan ülke ve GAP bölgesi kaynaklarını, ihtiyaçlarını, beşeri, mali ve teknik imkanlarını irdeleyerek, bölge gelişmesinin çerçevesini çizmiştir.

GAP Master Planı'nda belirlenen hedeflere ulaşılması için ekonomideki bütün sektörlerin tam bir uyum içinde kalkınma sürecine katılmaları gerekmektedir.

Güneydoğu Anadolu Projesi çerçevesinde gerçekleştirilecek yatırımlar ile ortaya çıkacak potansiyelin, özellikle sanayi ve hizmet sektörlerinde, bölge kalkınmasında en etkin bir şekilde değerlendirilmesi, özel sektör yatırımlarının ilk aşamalardan itibaren kalkınma sürecine katılmasını sağlayacak araçların bulunması önem taşımaktadır. Bu anlayış çerçevesinde dünyada serbest piyasa ekonomisi içinde uygulanan bölge kalkınma yaklaşımlarının değerlendirilmesi, diğer ülkelerde uygulamaya konulan bölge kalkınma programlarının GAP bölgesi şartlarına uygunluğunun araştırılması, nitelikli müteşebbis ve yatırımcıların oluşturulması ve bölgede sanayileşmenin yaygınlaştırılması için gerekli müdahale ve teşvik şekillerinin etüd edilmesiyle, bunları uygulayacak ve yönlendirecek bir ajansın yapısının tesbit edilmesine yönelik bir çalışma GAP İdaresi'nce yapılmıştır.

Bu çalışma GAP Ekonomik Kalkınma Ajansı Model Etüdü'dür. Model Etüdü çalışması, Mart 1991'de başlamış ve 9 ayda tamamlanmıştır. Çalışma dört aşamada yapılmıştır. Birinci aşamada diğer ülkelerdeki bölgesel kalkınma yaklaşımları, bölgesel politikalar, uygulanan teşvikler, bölgesel kurumların yapı ve işleyişleri ayrıntılı olarak incelenmiştir. İkinci aşamada, ülkemizde izlenen bölge kalkınma politikaları ve uygulamaları incelenmiş, karşılaşılan darboğazlar açıklanmıştır. Üçüncü aşamada GAP bölgesindeki ekonomik ve sosyal yapı analiz edilmiş, bölgeiçi ve bölgedışı yatırımcılar ile görüşülerek yatırımcının eğilimleri tesbit edilmiştir. Dördüncü aşamada ulaşılan sonuçlar ışığında EKA Modeli geliştirilmiştir. Bu yazı kapsamında son aşamaya ağırlık verilecektir.

2. DÜNYADAKİ KALKINMA AJANSLARININ AMAÇ, POLİTİKA VE FONKSİYONLARI

Bölgesel kalkınma gelişmiş ülkelerde son 60 yıldır üzerinde önemle durulan bir kavramdır. İlk uygulamaları ABD'nde Tennessee Valley Authority'nin (TVA) 1930'larda kurulmasıyla başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da özellikle üzerinde durulmuş, gelişmiş bölgeler ile geri kalmış bölgeler arasındaki gelişme düzeyini azaltmaya yönelik politikalar oluşturulmuştur. Zamanla gelişmekte olan ülkelerde de bölgesel kalkınma gündeme gelmesine karşın yeterince önem verilmemiştir.

Büyük çoğunluğu Avrupa'da olmak üzere 500'ün üstünde bölgesel ve yerel ekonomik kalkınma ajansı mevcuttur. Birçok ülke hemen her eyalet hatta pek çok alt bölge, dışarıdan yatırımcı çekmek ve kendi içindeki teşebbüsleri desteklemek amacıyla ekonomik kalkınma teşkilatları kurmuştur.

Genelde bölgesel politikalar, zaman içinde altyapı ve tarımın desteklenmesinden, sanayinin (önce kamu sektörü ve büyük sanayi, sonra özel sektör ve küçük sanayi) desteklenmesine ve bugün de hizmetler ve ileri teknolojilerin desteklenmesine doğru bir değişim göstermiştir.

Bu teşkilatların büyük bir kısmı potansiyel yatırımcılara bilgi temin etmek ve yol göstermekle yetinmektedir. Diğerleri, iki yönlü teknoloji transferi ile iştigal ederken, önemli bir kesim de bölge müteşebbislerine geniş kapsamlı danışmanlık hizmeti vermektedir. Ajansların çoğu, bölgedeki yeni yatırım ve tevsilere iştirak ederek girişimcileri aktif bir şekilde desteklerken, daha az sayıda ajans kredi temini ve faiz sübvansiyonu yolunu seçmiştir. Az sayıda ajans merkezi teşvik tedbirlerinin yönetimini de üstlenmiştir. Çeşitli ajanslar altyapısı tamamlanmış arsaları, fabrika binalarını, antrepoları, ofis binalarını, hatta üst kademe yöneticiler için lojmanları kendileri inşa ederek yatırımcılara kiralamakta veya satmaktadırlar. Bunlardan bazıları büyük yatırımcılar için ismarlama fabrika ve ofis binaları da inşa etmektedirler.

Bazı ajanslar bölgesel yol, liman, havalimanı, su, atık arıtımı, elektrik üretimi ve dağıtımı gibi altyapı çalışmalarını da üstlenmiştir. Son yıllarda ajanslar çalışan

nüfusun mesleki eğitimi ile de ilgilenmeye ve bölgede bu tür aktiviteleri desteklemeye veya üstlenmeye başlamışlardır.

Mali teşviklerin büyük kısmı merkezi hükümet vergi gelirlerinden tahsis edilmekte ve dolayısıyla ülke içinde bir tür gelir dağılımı etkisi yapmaktadır. Bu tür teşvikler geleneksel olarak tarım ve imalat sanayii ile ilgili faaliyetlere verilmektedir. Hizmet sektörlerinin bu tür teşviklerden yararlanması oldukça yenidir. Teşvikler gittikçe daha selektif bir şekilde verilmektedirler, "otomatik hak kazanmak" ile alınan teşvikler gittikçe önemini yitirmektedirler. Genel olarak ülke çapında uygulanan sektörel bazdaki teşviklerin tamamen bölgeselleştirilmesi konusunda çaba gösterilmektedir.

Uygulanan mali teşvikler ülkeden ülkeye çeşitli farklılıklar göstermekle beraber genel karakterleri bakımından 5 grup altında toplanabilirler:

- Faiz sübvansiyonları ve özel krediler,
- Hibeler ve sermaye katılımları,
- Vergi indirimi veya istisnaları,
- Özel amortisman uygulamaları,
- İşçiler için verilen sübvansiyonlar.

Genellikle yeni yatırımlar, teşvikler ve tesis yer değiştirmeleri bütün ülkelerin bölgesel olarak uyguladıkları teşvik sistemlerinde yer almaktadır. Modernizasyon, rasyonalizasyon yatırımları da oldukça yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Fransa, İtalya ve Kuzey İrlanda'da olduğu gibi bölgedeki şirketlerin bölgedışı şirketler tarafından satın alınması için bölgedışı firmanın teşviğine ise daha az rastlanmaktadır.

Altyapı yardımı her ülkede görülmektedir. Bu konuda yerel idareler veya bölgesel kalkınma teşkilatlarınca kredi temini, arazi tahsisi, Organize Sanayi Bölgeleri kurulması, standart fabrika binaları, iş merkezleri yapılıp kiralanması; hatta teşebbüslerin iş, eğlence, teknoloji, araştırma, ulaşım, telekomünikasyon gibi her türlü gereksinimini bir arada karşılayacak özel şehirlerin (teknopolis) temin edilmesi değişen derecelerde her bölgesel kalkınma hamlesinde yer almaktadır.

3. GAP BÖLGESİ'NDE NASIL BİR EKONOMİK KALKINMA AJANSI MODELİ

3.1. Gerekçe

Bölgesel kalkınma, hedeflenen yörelerde ve sektörlerde yatırım düzeyinin yükseltilmesi, böylece bu yörelerde ekonomik kalkınmanın sağlanmasını öngörmektedir. Bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmesi için yatırım kararlarının çeşitli araçlar ve kurumlar kullanılarak etkilenmesi gerekmektedir. Ülkemizin bu konuda özellikle planlı dönemdeki deneyimi, diğer ülkelerin deneyimi ile karşılaştırıldığında şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır:

- Türkiye'de bölgesel kalkınma için kullanılan en yaygın araç, sektörlere ve yörelere göre farklılaştırılmış bir teşvik sistemidir. Bu sistem genel çizgileri ile gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde uygulanan sistemlere benzemektedir. Bazı eksiklikleri bulunmakla birlikte, Türk teşvik sisteminin uluslararası ölçülere uygun bir sistem olduğu söylenebilir.
- Türkiye'de teşvikler dışında kullanılan temel araç kamu yatırımlarıdır. Kamu hizmetlerine ve altyapıya yapılan yatırımların ekonomik kalkınma açısından etkin bir araç olduğu gözlenmiştir. Ancak, Türk sanayileşmesinin ilk dönemlerinde etkin bir araç olarak kullanılan kamu sınai yatırımları, son dönemlerde etkinliğini kaybetmiştir. 1980 sonrası izlenen ekonomik politikalar çerçevesinde kamu sınai yatırımlarının bölgesel kalkınmada bir araç olarak kullanılmasından vazgeçilmiş ve sanayileşmede öncülük özel yatırımlara verilmiştir.
- Sanayinin yer seçimi kararlarını etkilemek ve dolaylı olarak bölgesel kalkınmayı desteklemek için ülkemizde kullanılan bir başka araç organize sanayi bölgeleri (OSB) ve küçük sanayi siteleri (KSS) kurulmasının desteklenmesidir. Ancak uluslararası karşılaştırmalar Türkiye'de bu aracın yaygın ve etkin olarak kullanılmadığını göstermektedir.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde bölgesel politikaların uygulanması ve araçların etkin olarak kullanılması için çok sayıda ve çeşitli türden kurum rol üstlenmişken, Türkiye'de iki kalkınma bankası (TSKB, TKB), iki yarı-kalkınma yarı-ticari banka (Ziraat, Halk) ile bölgesel ekonomik kalkınmanın desteklenmesinin mümkün olmadığını geçmişteki deneyler göstermiştir. Devletin ekonomi ile ilgili bakanlık ve kuruluşlarının bu alandaki faaliyetlerinin etkinliği de sınırlıdır.

Sonuç olarak Türkiye'de bölgesel ekonomik kalkınmayla ilgili hiçbir kurumun üstlenmediği işleri üstlenecek, yerel katılımı sağlayacak yeni kurumlara (Kalkınma Ajanslarına) ihtiyaç vardır.

Ancak burada hemen belirtilmesi gereken, kalkınma ajanslarının tek başlarına kurumsal yapıdaki boşlukların bütününe dolduramayacaklardır. Diğer yerel/bölgesel kurumlarla desteklenmeden ve merkezi kurumlarda aralarındaki iş bölümü belirlenmeden oluşturulacak kalkınma ajanslarının etkinliği sınırlı kalacaktır. Türkiye'de yerel kurumların bulunmaması bölgesel kalkınma politikasının uygulanmasında önemli bir eksikliklerdir.

Yukarıdaki verilen genel gerekçenin yanında GAP bölgesinde bir Ekonomik Kalkınma Ajansı (EKA) kurulması ve bölgeye özgü aşağıdaki gerekçeler öne sürülebilir.

- GAP, Türkiye'de şu sırada entegre bölge planlamasının uygulandığı tek bölgedir. Bu bölgede beklenen gelişmeler ve hazırlanan plan hedeflerinin gerçekleştirilmesinde kurulacak bir EKA önemli roller üstlenebilir.

- GAP bölgesinde izlenen kamu yatırım programının yaratacağı gelir artışının tüketim ve tasarruflar üzerindeki olumlu etkisi bu bölgeyi sınai yatırımlar için uygun bir bölge konumuna getirecektir. Bölgedeki sanayileşmenin gerektireceği destek hizmetlerini EKA türü bir kurumla vermek etkin bir yol olacaktır.
- GAP için geniş yetkileri olan bir Bölge Kalkınma Teşkilatı kurulmuştur. Bölgesel bir teşkilatın varlığı EKA kuruluşunu kolaylaştıracaktır.
- Bölgede yapılan tesbitler EKA'nın vereceği hizmetlere geniş bir talebin olacağını göstermektedir.

3.2. Ekonomik Kalkınma Ajansı'nın Temel Prensipleri ve Faaliyet Alanı

GAP Master Planı, bölgedeki sanayileşmeyi teşvik etmek için hedeflenen yatırım tesislerinin gerçekleştirilmesini, istihdam imkanlarının artırılmasını, yerel hammaddeyi kullanacak sanayilerin kurulmasını, karşılaştırmalı yer seçimi avantajları ve iller arası ilişkiler dikkate alınarak sanayileşmenin sağlanması, kredi, bilgi, teknik destek, teknoloji, sermaye temini sağlanarak yerel girişimcinin desteklenmesini hedeflemiştir.

Belirtilen hedef ve strateji çerçevesinde özel girişimciliğe dayalı sanayileşmeyi desteklemek, sanayi işgücü becerilerini geliştirecek, bölge sanayinin işletmecilik, teknoloji, verimlilik düzeyini, ulusal ve uluslararası pazarlarda rekabet edebilme imkanlarını arttıracak, bölgede iş ve yatırım ortamını geliştirecek bir Ekonomik Kalkınma Ajansı'nın fonksiyonları, yönetim biçimi farklı kompozisyonda olmak zorundadır.

GAP bölgesi için EKA'nın temel faaliyet alanınının sanayi ve hizmet sektöründe olması gerekmektedir. Bölgenin özellikleri nedeniyle tarıma dayalı sanayiler ile küçük ve orta ölçekli işletmelere özel önem verilmesi; hizmet sektöründe iş ve yatırım ortamını geliştirecek projelere destek sağlanması benimsenmiştir.

Belirtilen bu çerçeveyi gerçekleştirecek bir Ekonomik Kalkınma Ajansı'nın temel prensipleri şunlar olmalıdır;

- Bölgesellik
- Kamusalılık
- İdari Bütünlük
- Tamamlayıcılık
- Katılımcılık
- Uygun Ölçek

Bölgesel kalkınmayı amaçlayan teşkilatların etkin olabilmeleri için özellikle geliştirilmesi istenen bölge için kurulmuş olmaları ve tüm faaliyetleri bu bölgenin kalkınmasında kullanmaları gerekmektedir.

Kalkınma ajansları bölgesel kalkınmayı sağlamak için görevlerini yerine getirirken kamusal kaynak ve yetkiler kullanmak durumundadır. Geri kalmış bir bölgede girişimcilerin geliştirilmesinin ilk etaplarında devletin öncülüğü önemli olmakta ileri safhalarda bu görevin özel sektöre devri gerekli olmaktadır. Bu nedenle ajans gelişiminin ilk etaplarında kamu ağırlıklı olmak zorundadır.

GAP bölgesinin kalkındırılmasında etkin rol oynayacak GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'nın varlığı, kalkınmaya yönelik faaliyetlerin bir idari bütünlük içinde ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

GAP İdaresi içinde kurulacak bir ajans gerek GAP İdaresi'nin içindeki işbölümünde, gerekse diğer kamu ve özel kuruluşlarla ilişkilerinde üstlendiği görevler bakımından tamamlayıcı olmalı dublikasyona yol açmamalıdır.

Bölgesel kalkınmada çeşitli kişi ve kuruluşların katılmasını özendirme önemli bir çabadır. Bu nedenle merkezi ve yerel idarelerin ve özel kurumların bu projeye sahip çıkması prensipler içinde yer almak zorundadır.

Ajansın bölgesel kalkınmayı desteklemesindeki ölçeği, verilecek fonksiyonlarla ilişkilidir. Bölgedeki yatırımcıya yardımcı olma ana felsefesi çerçevesinde GAP İdaresi içinde belli bir ölçüde görev yürütülmelidir.

Yukarıdaki prensipler çerçevesinde GAP bölgesinde oluşturulacak bir yapının hizmet alanı (fonksiyonları) şunlar olmalıdır;

- Yatırımcılara ve işletmenlere danışmanlık ve bilgi verme,
- Yatırımcıları ve işletmenleri yönlendirme,
- Yatırım ve işletmenleri izleme,
- Yatırım ve işletmenlerin finansmanı,
- Tanıtım ve yatırım çekme,
- İşgücü eğitimi,
- Sanayi arazisi ve tesisi arzı,
- Kentsel geliştirme ve yenileme.

Bu fonksiyonlar ile donatılan yapı gerekli hizmeti verebilmesi için kamulaştırma, bilgi edinme, iştirak yapabilmek ve mali yetkiler ile donatılmalıdır.

Tesbit edilen prensipler, fonksiyonlar ve yetkilerin çeşitli şekilleri önerilerek farklı yapıda EKA modelleri ortaya çıkartmak mümkündür. Bugünkü Anayasa ve Kanunlar çerçevesinde GAP bölgesi için aşağıdaki üç model, önerilmektedir.

EKA I Modeli :

KHK 388'e bağlı kalınarak GAP İdaresi içinde bir EKA kurulması önerisidir. GAP İdaresi içinde Başkan Yardımcılarından biri EKA türü faaliyetlerin yönetiminden sorumlu olacaktır. GAP İdaresi, KHK 388'deki yetkileri kullanarak, EKA'dan beklenen bazı görevleri yerine getirecektir. Bunlar; danışmanlık, bilgi temini, yönlendirme, izleme, tanıtım ve yatırım çekme ile sınırlı kalacaktır.

Bu modelde idare hiçbir hibede bulunamayacağı için danışmanlık hizmetlerini yatırımcılar ve işletmeler için kendisi doğrudan satın alacaktır. KHK'nin 7. maddesi GAP İdaresi'ne sözleşme ile araştırma, etüd ve proje yaptırma yetkisi vermektedir. Ayrıca sanayi arazisi ve tesisi arzı görevlerini de yerine getiremeyecektir. GAP İdaresi, ilgili kuruluşlarla işbirliği yaparak, işgücü eğitimi ve kentsel geliştirme ve yenileme çalışmalarını GAP bölgesinde yürütebilecektir. EKA I modelinde finansman kaynağı Kamu Ortaklığı Fonu'ndan (KOF) sağlanacaktır (Bkz. EKA I MODELİ).

EKA II Modeli :

Bu modelde KHK 388'in değiştirilerek EKA'nın GAP İdaresi içinde bir birim olarak tüm görev ve yetkileri ile tanımlanması öngörülmüştür.

Bu modelde GAP bölgesinde belirlenecek bir ilde EKA kurulacak ve GAP İdaresi Başkan Yardımcılarından biri EKA'nın yönetiminden sorumlu olacaktır. Ayrıca ilgili Devlet Bakanı tarafından seçilmiş üyelerden oluşan bir Danışma Kurulu bulunacaktır. Bu üyeler kamu ve özel kesimden seçilebilecektir.

EKA II Modeli'nin görevleri; Danışmanlık ve bilgi temini, yönlendirme, izleme, finansman, emlak, tanıtım ve yatırım çekme, işgücü eğitimi, kentsel gelişme ve yenileme, ortak programların teşkil edilmesi olacaktır (Bkz. EKA II MODELİ).

EKA III Modeli :

Bu modelde EKA GAP İdaresi'nin dışında ancak GAP Teşkilatı'nın içinde kalacaktır. EKA, GAP Yüksek Kurulu'na bağlı bir Yönetim Kurulu'na sahip olacaktır. Yönetim Kurulu üyeleri Başbakan veya GAP Yüksek Kurulu tarafından seçilmiş üyelerden oluşacaktır. Yönetim Kurulu üyeleri, EKA'nın bir kamu kuruluşu olması nedeniyle, kamu görevlileri arasından seçilecektir.

EKA, ilgili Devlet Bakanınca veya Yönetim Kurulunca seçilecek bir Genel Müdür/Direktör tarafından yönetilecektir.

Bu modelde EKA'nın görev ve yetkileri EKA II modelindeki gibi olacaktır (Bkz. EKA III MODELİ).

4. SONUÇ

Ekonomik Kalkınma Ajansı (EKA) türü yapılar bölgesel kalkınma çabaları içinde tesbit edilen hedef ve stratejilerin uygulanmasında bir amaç olarak değerlendirilmiştir. Diğer ülke tecrübeleri bu tür araçların bölge kalkınma faaliyetlerinde çok etkin olduğunu göstermiştir.

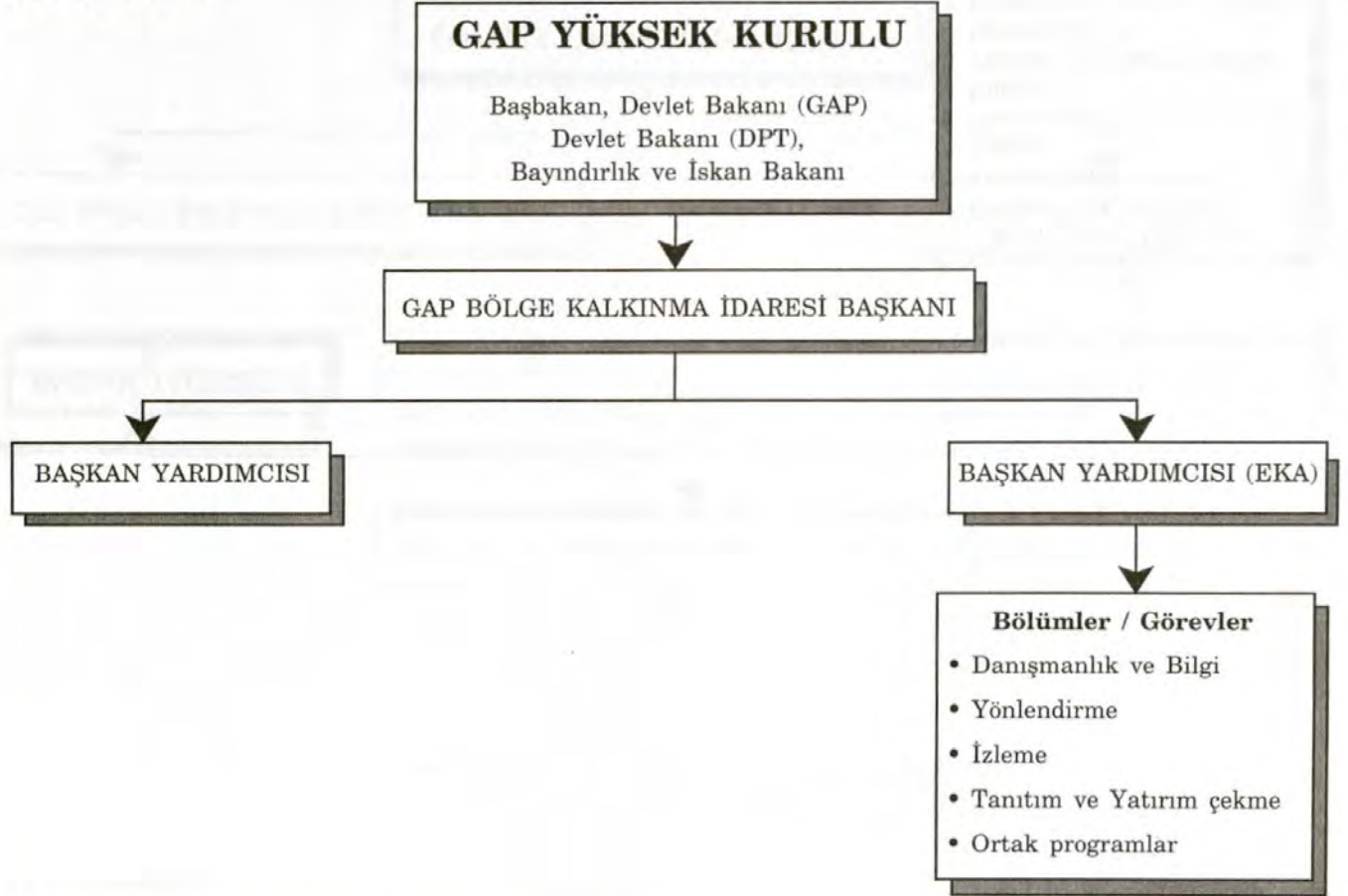
EKA türü yapılar, ülkemiz bölge planlama tecrübesi içinde şimdiye kadar ele alınmamıştır. Bu nedenle plancılar kalkınma faaliyetlerinde ortaya çıkmış olan bu tür gerekli yapıları düşünmek ve bölge planlama uygulama araçları listesine katmak zorundadırlar.

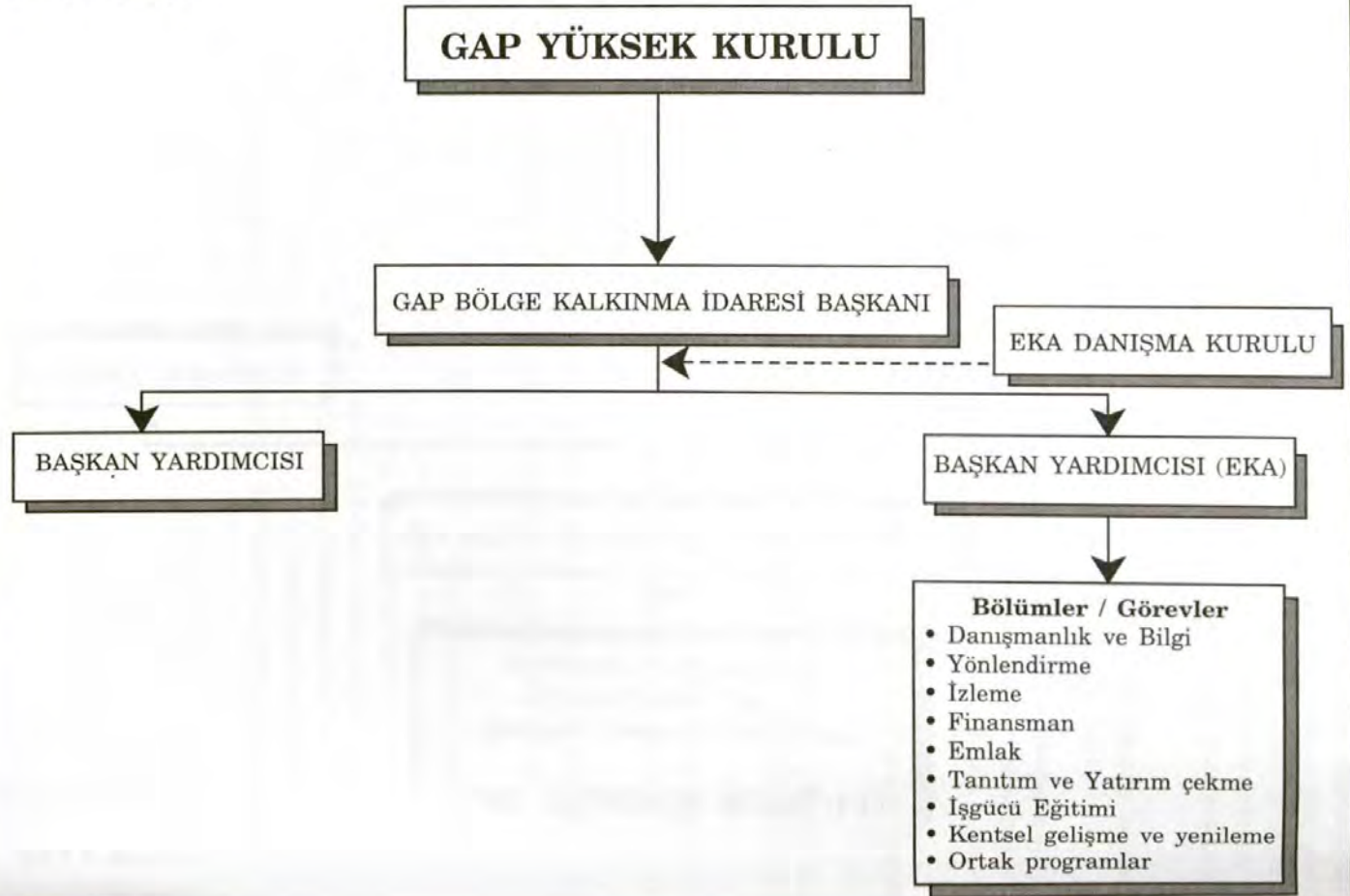
EKA türü araçların görevleri, finansman yapısı ve yetkileri her bölgenin özelliklerine göre biçimlenmelidir. Standart bir EKA yapısı önerilemez. Diğer ülke tecrübeleri her ülkenin sosyo-ekonomik özellikleri ve yasal mevzuatına göre EKA türü yapıların çok farklı şekillerde tesis edildiğini göstermiştir. Bu nedenle ülkemiz için ve ülkemizin farklı bölgeleri için farklı yapılar düşünülmesi ve planlanması gerekmektedir.

GAP bölgesi için EKA türü bir yapının gerekli olup olmadığı, gerekli ise nasıl bir yapıda kurulması gerektiği konusunda şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır.

- EKA bir kamu kuruluşu olarak kurulmalıdır. Yurtdışı örneklerin geniş ölçüde kamu kuruluşu olmasının yanında, EKA'nın görevlerini yerine getirmesi için gerekli yetki ve kaynakları özel hukuka tabi bir kuruluşa vermek mümkün değildir.
- EKA yukarıda açıklanan hedef, ilke, görev ve yetkiler içinde kademeli olarak kurulmalıdır.
- GAP bölgesinde kurulacak EKA Türkiye'de bölgesel kalkınma çabaları açısından bir "yenilik" olacağından, uygulamanın kademeli olarak yapılması önem taşımaktadır.
- EKA, mevcut bir Bölge Kalkınma Teşkilatı içinde kurulmalı, zaman içinde yerel idarecilerin bu tür yapıyı benimsemesine bağlı olarak EKA III model yapısına ulaşmalıdır.
- EKA I modeli, bütün sınırlarına rağmen, hemen uygulanabilecek bir model olması nedeniyle, başlangıç olarak seçilebilir. Bu model kapsamında kuruluş dönemi için önerilen çalışmaları yürütmek mümkündür.
- GAP İdaresi KHK'si değiştirilerek yeni bir Kanun Tasarısı içinde EKA II modeli kurulabilir. Mevcut idari yapı ve yasal mevzuat açısından EKA II modelinin tercih edilmesi daha doğrudur. Bu tercihin nedeni, Türkiye için bir yenilik olan bir kurumun başlangıçta bağımsız olarak kurulmasının uygulamada getireceği sorunlardır. GAP İdaresi de Türkiye için bir kurumsal yenilik olduğundan ve merkezi bir idari yapı içinde yetkilerini kullanmakta sorunlarla karşılaştığından, GAP bölgesinde bir İdare'den bağımsız bir kurumun işlerlik kazanması güç olabilir.

EKA I MODELİ

GAP YÜKSEK KURULU

GAP BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANI

EKA DANIŞMA KURULU

BAŞKAN YARDIMCISI

BAŞKAN YARDIMCISI

BAŞKAN YARDIMCISI (EKA)

Bölmüler / Görevler

- Danışmanlık ve Bilgi
- Yönlendirme
- İzleme
- Finansman
- Emlak
- Tanıtım ve Yatırım çekme
- İşgücü Eğitimi
- Kentsel gelişme ve yenileme
- Ortak programlar

**GAP BÖLGESİ GELİŞME SÜRECİ İÇİNDE
ÖZEL SEKTÖR SANAYİNİN DURUMU VE
YATIRIM TEŞVİKLERİ**

TABLULAR

- TABLO 1 : a, b, c, d, Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Dağılımı
- TABLO 2 : GAP İllerinde Yıllar ve Sektörler İtibariyle Yatırım Teşvikleri (Cari Fiyatlarla Milyon TL.)
- TABLO 3 : GAP İlleri İtibariyle Yatırım Teşviklerinin Belge Sayısı, Yatırım Tutarı ve İstihdam Bakımından 1994 ve 1995 Yılları Karşılaştırması
- TABLO 4 : 1985 – 1995 Döneminde Teşvik Belgeleri İtibariyle GAP Teşviklerinin İptal, Açık ve Kapalı Olma Durumlarına Göre Yıllık Gelişme Eğilimleri
- EKİ : GAP İllerinin Herbiri İçin Ayrı Tablo (8 adet)
- TABLO 5 : 1985 – 1995 Döneminde Yatırım Tutarları İtibariyle GAP Yatırım Teşviklerinin İptal, Açık ve Kapalı Olma Durumlarına Göre Yıllık Gelişme Eğilimleri
- EKİ : GAP İllerinin Herbiri İçin Ayrı Tablo (8 adet)

Tablo : 1 (a)

YATIRIM TEŞVİKLERİNİN BÖLGESEL DAĞILIMI

Bölge : MARMARA BÖLGESİ

(Milyon TL.)

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995*	T o p l a m
Belge Sayısı	922	426	542	747	1.404	646	536	5.223
Toplam Yatırım	13.845.824	12.624.894	19.562.959	54.468.011	150.036.625	99.143.820	134.348.139	484.030.272
İstihdam	68.903	57.384	54.940	55.880	91.980	40.668	31.175	400.930

* 1995 yılı değerleri Ocak-Haziran aylarını kapsamaktadır.

Bölge : KARADENİZ BÖLGESİ

(Milyon TL.)

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995*	T o p l a m
Belge Sayısı	441	387	181	114	245	119	75	1.562
Toplam Yatırım	1.503.396	1.667.936	2.523.845	7.417.284	20.624.148	13.630.837	11.113.903	58.481.349
İstihdam	16.429	9.066	11.662	9.626	14.813	8.694	4.786	75.076

* 1995 yılı değerleri Ocak-Haziran aylarını kapsamaktadır.

Tablo : 1 (b)**Bölge : İÇ ANADOLU BÖLGESİ**

(Milyon TL)

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995*	T o p l a m
Belge Sayısı	390	205	228	195	382	151	104	1.655
Toplam Yatırım	2.502.618	3.269.788	9.606.818	9.903.047	47.432.854	20.927.635	37.120.336	130.763.159
İstihdam	26.519	14.421	22.131	20.200	30.652	11.072	7.725	132.720

* 1995 yılı değerleri Ocak-Haziran aylarını kapsamaktadır.

Bölge : GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ

(Milyon TL)

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995*	T o p l a m
Belge Sayısı	405	1.130	258	32	95	54	33	2.007
Toplam Yatırım	2.334.785	6.900.896	6.480.749	2.504.691	15.051.581	13.043.100	6.773.775	53.089.577
İstihdam	14.749	38.493	19.154	1.545	4.969	4.230	1.611	84.751

* 1995 yılı değerleri Ocak-Haziran aylarını kapsamaktadır.

Tablo : 1 (c)**Bölge : AKDENİZ BÖLGESİ**

(Milyon TL.)

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995*	T o p l a m
Belge Sayısı	370	156	170	137	279	122	162	1.396
Toplam Yatırım	5.365.799	8.671.665	6.581.515	5.875.658	35.557.404	16.390.800	41.573.221	120.016.062
İstihdam	39.394	23.236	17.703	8.980	16.888	7.334	9.731	123.266

* 1995 yılı değerleri Ocak-Haziran aylarını kapsamaktadır.

Bölge : EGE BÖLGESİ

(Milyon TL.)

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995*	T o p l a m
Belge Sayısı	501	129	178	264	526	243	231	2.072
Toplam Yatırım	3.975.803	3.454.415	6.500.312	8.236.370	27.284.082	25.406.683	53.772.224	128.629.889
İstihdam	29.225	15.633	13.709	13.863	29.408	13.134	13.927	128.899

* 1995 yılı değerleri Ocak-Haziran aylarını kapsamaktadır.

Tablo : 1 (d)

Bölge : DOĞU ANADOLU BÖLGESİ

(Milyon TL)

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995*	Toplam
Belge Sayısı	183	697	188	41	70	39	9	1.227
Toplam Yatırım	1.839.624	4.855.061	2.479.020	1.253.272	3.900.778	9.287.971	3.423.879	27.039.605
İstihdam	8.369	20.194	9.270	2.260	4.097	3.004	627	47.821

* 1995 yılı değerleri Ocak-Haziran aylarını kapsamaktadır.

Bölge : MUHTELİF

(Milyon TL)

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995*	Toplam
Belge Sayısı	45	11	29	24	50	20	16	195
Toplam Yatırım	2.518.763	299.057	2.810.278	1.566.635	14.961.864	16.710.400	5.864.498	44.731.495
İstihdam	2.117	3.721	23.215	873	4.283	2.648	915	37.772

* 1995 yılı değerleri Ocak-Haziran aylarını kapsamaktadır.

Tablo : 2

GAP İLLERİNDE YILLAR VE SEKTÖRLER İTİBARIYLA YATIRIM TEŞVİKLERİ (Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

	1985			1986			1987			1988			1989			1990		
Sektörler	Belge Sayısı	Toplam Yatırım	İstihdam	Belge Sayısı	Toplam Yatırım	İstihdam	Belge Sayısı	Toplam Yatırım	İstihdam	Belge Sayısı	Toplam Yatırım	İstihdam	Belge Sayısı	Toplam Yatırım	İstihdam	Belge Sayısı	Toplam Yatırım	İstihdam
Tarım	3	849	50	7	3241	50	6	2703	179	36	24958	493	152	162460	2075	510	877612	8166
Madencilik	3	20555	900	0	0	0	3	2560	120	2	1210	64	4	12039	171	4	23580	200
İmalat	47	112489	3221	64	92575	3221	84	387741	6982	63	979650	5976	186	1373635	10163	275	2798489	20303
Enerji	1	130000	220	0	0	0	0	0	0	1	35000	18	0	0	0	0	0	0
Hizmetler	41	72704	4392	52	52683	2603	25	31160	1227	34	41447	960	63	200340	2355	52	134907	1206
T O P L A M	95	336597	8783	123	148499	6683	118	424164	8476	136	1082265	7511	406	1748474	14764	841	3834588	29875

	1991*			1992*			1993*			1994*			1995 (Ocak - Kasım)		
Sektörler	Belge Sayısı	Toplam Yatırım	İstihdam	Belge Sayısı	Toplam Yatırım	İstihdam	Belge Sayısı	Toplam Yatırım	İstihdam	Belge Sayısı	Toplam Yatırım	İstihdam	Belge Sayısı	Toplam Yatırım	İstihdam
Tarım	43	97651	817	1	6520	55	4	84050	150	3	756000	493	0	0	0
Madencilik	2	5876	50	1	3240	15	4	94199	199	1	39825	64	0	0	0
İmalat	146	3944135	14681	17	775974	565	72	11668878	4177	39	9524140	3479	63	16671228	3326
Enerji	1	2667	40	0	0	0	1	150000	10	0	0	0	1	58215	19
Hizmetler	66	441053	3554	13	200279	910	14	237297	478	10	769897	392	15	1977369	501
T O P L A M	258	4491382	19142	32	986013	1545	95	12234424	5014	53	11089862	4115	79	18706812	3846

* Revize edilmiş değerlerdir.

Tablo : 3

**GAP BÖLGESİ İLLERİ İTİBARIYLA YATIRIM TEŞVİKLERİNİN BELGE SAYISI, YATIRIM TUTARI VE
YARATILAN İSTİHDAM BAKIMINDAN 1994 VE 1995 YILLARI KARŞILAŞTIRMASI**

	ADİYAMAN		BATMAN		DİYARBAKIR		GAZİANTEP		MARDİN		SİİRT		ŞANLIURFA		ŞIRNAK	
	1994	1995	1994	1995	1994	1995	1994	1995	1994	1995	1994	1995	1994	1995	1994	1995
Teşvik Belgesi (Sayı)	4	3	1	-	12	6	27	56	1	3	-	-	5	11	-	-
Yatırım Tutarı (Milyar TL)	203,2	932,5	464,9	-	2400,4	551,4	7705,3	15016,5	76,4	297,1	-	-	239,6	1926,3	-	-
İstihdam (Kişi)	130	133	180	-	1536	250	2031	2833	100	40	-	-	138	520	-	-

Tablo : 4

1985 – 1995 Döneminde Teşvik Belgeleri İtibariyle GAP Teşviklerinin İptal, Açık ve Tamamlanmış (Kapalı) Olma Durumlarına Göre Yıllık Gerçekleşme Eğilimleri

Teşvik Belgeleri Gerçekleşme Durumu	1985		1986		1987		1988		1989		1990		1991		1992		1993		1994		1995		GAP Toplamı	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%
İPTAL	21	22	13	11	23	19	15	11	24	6	83	10	31	12	-	-	-	-	-	-	-	-	210	9
AÇIK	30	33	57	46	44	37	61	45	185	46	544	65	213	83	29	91	89	94	51	96	78	99	1382	62
KAPALI	43	45	53	43	51	43	60	44	196	48	214	25	14	5	3	9	6	6	2	4	1	1	643	29
TOPLAM	95	100	123	100	118	100	136	100	405	100	841	100	258	100	32	100	95	100	53	100	79	100	2235	100

**1985 – 1995 DÖNEMİNDE GAP TEŞVİK BELGELERİ İTİBARIYLA
YATIRIMLARIN İPTAL, AÇIK, TAMAMLANMA (KAPALI)
DURUMLARINA İLİŞKİN GERÇEKLEŞME EĞİLİMLERİ**

İLİ : ADIYAMAN

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
İPTAL	1	-	-	3	7	9	9	-	-	-	-
AÇIK	5	6	5	5	8	85	38	5	8	3	3
KAPALI	-	2	5	-	8	14	2	1	-	-	-

İLİ : DIYARBAKIR

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
İPTAL	1	1	2	1	2	18	10	-	-	-	-
AÇIK	6	14	11	8	16	218	71	6	7	12	6
KAPALI	8	6	6	12	28	37	4	-	1	-	-

1985 – 1995 DÖNEMİNDE GAP TEŞVİK BELGELERİ İTİBARIYLA
YATIRIMLARIN İPTAL, AÇIK, TAMAMLANMA (KAPALI)
DURUMLARINA İLİŞKİN GERÇEKLEŞME EĞİMLERİ

İLİ : GAZİANTEP

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
İPTAL	13	8	14	4	5	2	1	-	-	-	-
AÇIK	10	18	19	14	30	12	15	11	48	30	52
KAPALI	23	26	25	15	32	10	1	2	4	1	-

İLİ : MARDİN

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
İPTAL	3	1	1	3	2	9	1	-	-	-	-
AÇIK	7	5	5	10	21	160	27	3	4	1	2
KAPALI	7	7	2	4	18	32	3	-	1	-	1

1985 - 1995 DÖNEMİNDE GAP TEŞVİK BELGELERİ İTİBARIYLA
YATIRIMLARIN İPTAL, AÇIK, TAMAMLANMA (KAPALI)
DURUMLARINA İLİŞKİN GERÇEKLEŞME EĞİLİMLERİ

İLİ : SİİRT

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
İPTAL	1	-	2	3	6	14	1	-	-	-	-
AÇIK	1	9	1	18	85	170	5	-	1	-	-
KAPALI	1	4	8	27	99	89	1	-	-	-	-

İLİ : ŞANLIURFA

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
İPTAL	2	3	4	1	2		1	-	-	-	-
AÇIK	1	5	3	6	23	22	27	4	18	4	8
KAPALI	4	8	5	1	9	11	1	-	-	1	-

1985 - 1995 DÖNEMİNDE GAP TEŞVİK BELGELERİ İTİBARIYLA
YATIRIMLARIN İPTAL, AÇIK, TAMAMLANMA (KAPALI)
DURUMLARINA İLİŞKİN GERÇEKLEŞME EĞİLİMLERİ

İLİ : ŞIRNAK

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
İPTAL	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-
AÇIK	-	-	-	-	1	12	2	-	2	-	-
KAPALI	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-	-

İLİ : BATMAN

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
İPTAL	-	-	-	-	-	30	7	-	-	-	-
AÇIK	-	-	-	-	1	154	28	-	1	1	-
KAPALI	-	-	-	1	2	18	2	-	-	-	-

Tablo : 5

**1985 - 1995 DÖNEMİNDE YATIRIM TUTARLARI İTİBARIYLA GAP YATIRIM TEŞVİKLERİNİN
İPTAL, AÇIK VE TAMAMLANMIŞ (KAPALI) OLMA DURUMLARINA GÖRE
GERÇEKLEŞME EĞİMLERİ**

(Cari Fiyatlarla, Milyar TL)

	1985		1986		1987		1988		1989		1990		1991		1992		1993		1994		1995		TOPLAM
	Yatırım Tutarı	(%)	Yatırım Tutarı	(%)	Yatırım Tutarı	(%)	Yatırım Tutarı	(%)	Yatırım Tutarı	(%)	Yatırım Tutarı	(%)	Yatırım Tutarı	(%)	Yatırım Tutarı	(%)	Yatırım Tutarı	(%)	Yatırım Tutarı	(%)	Yatırım Tutarı	(%)	
İPTAL	48,3	14	28,2	11	132,0	23	252,3	21	723,1	30	756,0	11	915,2	13	-	-	-	-	-	-	-	-	2855,5 %4
AÇIK	211,6	62	160,9	64	268,4	48	781,1	66	1004,9	42	5687,6	79	5431,5	78	2631,5	99	18188,9	100	12797,3	99	17745,0	99	64908,7 %92
KAPALI	82,3	24	61,9	25	163,4	29	152,0	13	661,5	28	750,0	10	576,4	9	19,7	1	91,9	-	83,0	1	109,0	1	2750,2 %4
TOPLAM	342,3	100	250,9	100	563,8	100	1185,4	100	2389,4	100	7193,6	100	6923,2	100	2651,2	100	18280,0	100	12880,0	100	17853,9	100	70513,6

**1985 – 1995 DÖNEMİNDE GAP İLLERİ İTİBARIYLA TEŞVİKLERİN
YATIRIM TUTARI OLARAK İPTAL, AÇIK, TAMAMLANMA (KAPALI)
DURUMLARINA İLİŞKİN GERÇEKLEŞME EĞİMLERİ
(Cari Fiyatlarla Milyon TL)**

İLİ : ADIYAMAN

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
İPTAL	350			89685	631720	442747	260086				
AÇIK	130981	2786	4425	39126	75754	1007046	764220	98126	451154	397645	923542
KAPALI		860	3898		69351	175863	505526	1013			

İLİ : DİYARBAKIR

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
İPTAL	50	1183	700	420	3740	171311	605399				
AÇIK	46720	135857	44067	65776	84436	1961222	1481306	90775	660764	2444441	537365
KAPALI	4127	3716	15730	21092	70824	94229	6315		18813		

1985 - 1995 DÖNEMİNDE GAP İLLERİ İTİBARIYLA TEŞVİKLERİN
YATIRIM TUTARI OLARAK İPTAL, AÇIK, TAMAMLANMA (KAPALI)
DURUMLARINA İLİŞKİN GERÇEKLEŞME EĞİMLERİ
(Cari Fiyatlarla Milyon TL)

İLİ : GAZİANTEP

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
İPTAL	12802	24718	123603	159388	78524	17392	6868				
AÇIK	7589	7986	81831	611624	384663	775149	914280	2045484	15995764	9311070	14186372
KAPALI	72868	37788	81474	68552	373796	205214	33135	18724	49438	79931	

İLİ : MARDİN

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
İPTAL	34293	905	1846	1251	3680	18815	3402				
AÇIK	24350	2410	2949	41940	45105	630803	405396	314621	173767	76414	272447
KAPALI	2808	5515	683	8991	29910	50616	18158		22830		108899

**1985 - 1995 DÖNEMİNDE GAP İLLERİ İTİBARIYLA TEŞVİKLERİN
YATIRIM TUTARI OLARAK İPTAL, AÇIK, TAMAMLANMA (KAPALI)
DURUMLARINA İLİŞKİN GERÇEKLEŞME EĞİLİMLERİ
(Cari Fiyatlarla Milyon TL)**

İLİ : SİİRT

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
İPTAL	133		1575	1250	4167	30560	1091				
AÇIK	145	4749	890	18886	150170	423241	21897		20574		
KAPALI	373	10882	14815	47689	98951	96014	1199				

İLİ : ŞANLIURFA

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
İPTAL	664	1344	4241	286	1280		1576				
AÇIK	1850	7072	134250	3770	260789	135763	1638255	82452	828092	468921	1825246
KAPALI	2166	3111	46844	254	15261	69725	7845			3059	

1985 - 1995 DÖNEMİNDE GAP İLLERİ İTİBARIYLA TEŞVİKLERİN
YATIRIM TUTARI OLARAK İPTAL, AÇIK, TAMAMLANMA (KAPALI)
DURUMLARINA İLİŞKİN GERÇEKLEŞME EĞİMLERİ
(Cari Fiyatlarla Milyon TL)

İLİ : BATMAN

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
İPTAL						72478	34033				
AÇIK					2422	724182	199019		14153	98851	
KAPALI				5400	3357	53891	4220				

İLİ : ŞIRNAK

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
İPTAL						2680	2767				
AÇIK					1520	30219	7160		44605		
KAPALI						4480					